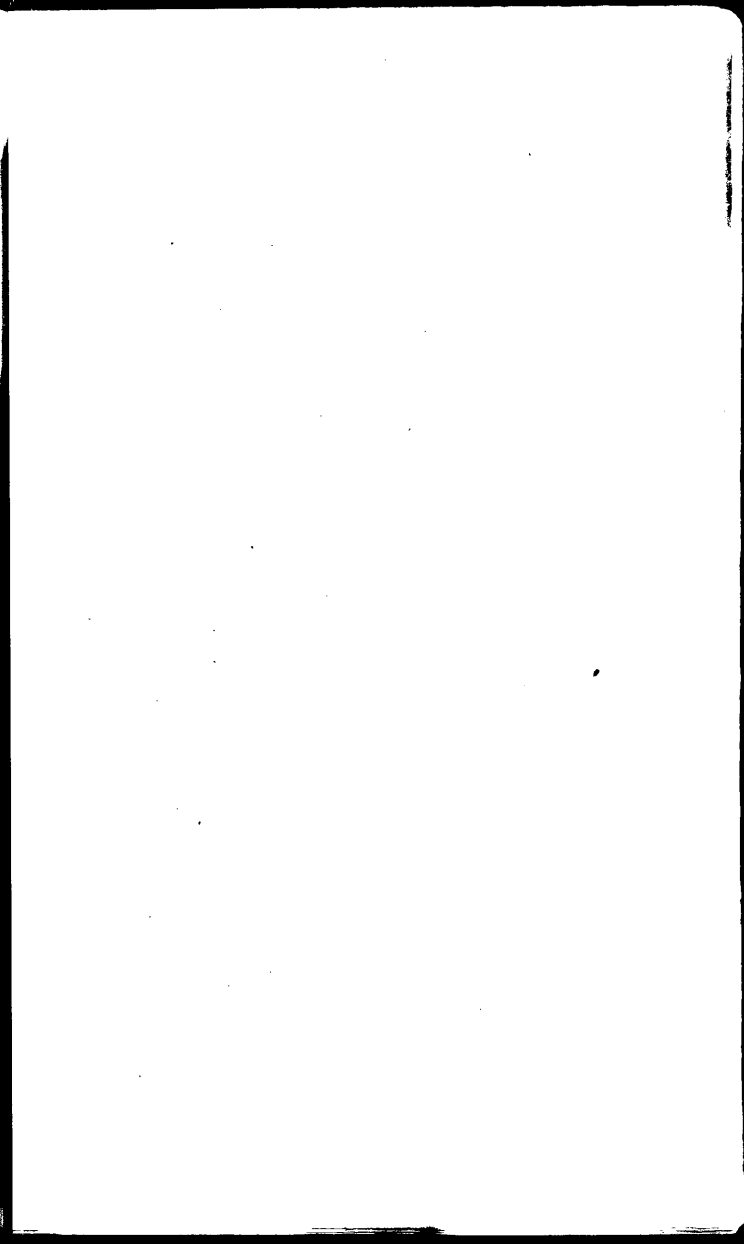

100

Boekbinderij Drukkerij
RUSTENBURG
Tel. 72 17 78 Amsterdam

01 1889 5580 UB AMSTERDAM

Mer dit Stukje (eigenlijk het eerste van
de drie, schoon het laatst te voorschijn
gekomen,) een Voorbereijt heeft, het welk
de beide voorspogene Voorbereyten veruung
zal het om in verstand en vernarring
voor het Versolg te behoeden, nodig sijn,
dat die twee Voorbereyten van voor de twee
t'viltz nemene Stukjes worden wegge-
broden. —

556
433

TAFEREEL
VAN
DE STAATKUNDIGE VERLICHTING
DER
NEDÉRLANDEREN,
NAAR AANLEIDING
VAN
's LANDS GESCHIEDENISSEN.

IN DRIE AFDEELINGEN.

1795.

VOORBERIGT.

In welke jaren en met wat oogmerk het TAFEREEL VAN DE STAATKUNDIGE VERLICHTING DER NEDERLANDEREN ontworpen en ten papiere gesteld werd, is elders reeds gezegd. Men weet ook, waarom aanvankelijk slechts ééne Afdeeling van hetzelfde bestemd werd voor de drukpers: bij nadere overweging echter is bevonden, dat de opgevatte vrees, als konde de Derde Afdeeling dezen en genen aanstootelyk zijn, en als bevattede de Eerste weinig, hetgeen niet reeds door anderen, (misschien beter) gezegd was, geen genoegzamen grond had; weshalve besloten is tot de uitgave eerst van de Derde, en nu ook van deze Eerste Afdeeling.

Wat het oogmerk der uitgave van de, nu te voorschijn gebragte drie Afdeelingen on-

zes TAFEREELS betreft, hetzelfde bestond voornamelijk hierin: om, op eene bescheiden wijze, onze Geschiedenis en den aart van onzen voormaligen Staatsvorm naar waarheid te doen kennen, en daarbij deze en gene duistere, door wederzijdsche partij-schap nog dieper in de schaduw geplaatste, historische bijzonderheden, eenigermate toe te lichten.

Vraagt men, of het Werk verder, dan tot het einde van de Derde Afdeeling, voortgezet zij, dan moet dit met ja worden beantwoord: aan het openlijk bekend maken van dat Vervolg valt echter vooralsnog niet te denken, althands niet vóór dat wij onze Letterkunde verrijkt zullen zien met eene volkomen ware en geheel onzijdige Vaderlandsche Geschiedenis, loopende ten minste van de helft der Zestiende tot het dertiende jaar der tegenwoordige Eeuw: zoo lang nog alle zaken en omstandigheden, gedurende dat tijdsverloop plaats gehad hebbende, voor strydige opvattingen en beschouwingen vatbaar blijven, zou dat verdere gedeelte des Tafereels door velen niet zonder ergernis gelezen worden. — Of wij zulk eene
Va-

Vaderlandsche Geschiedenis met grond verwachten mogen, is eene andere vraag; en wel eene vraag, die ontkennend moet worden beantwoord: voor 't minst tot dat eene zuivere oordeel- en letterkundige of pragmatische behandeling der staatsstukken, tot het voormelde tijdperk behoorende, zal zijn voorafgegaan. — Want, ofschoon de Geschiedkunde, waar zij niet blootelyk verhaalt, waar zij iets meer dan Chroniek is, evenmin als andere takken van bespiegelende kennis, te verheffen zij tot eene algemeene wetenschap, welker betoogen gelijk zouden staan met die der Meetkunst, het is nogthands mogelijk haar zoo te behandelen, dat zij alomme bewijzen met zich voere, niet minder sprekend en overtuigend, dan dat van DIOGENES, toen hij opstond en wandelde, om de beweegbaarheid van de stof aan te toonen: doch aan zoodanig een werk de hand te slaan, zonder dat vooraf een grondslag gelegd zij, tegen alle schokken en ondermijningen bestand, is allenthalve ongeraden; en zulk een grondslag kan niets anders zijn, dan eene Pragmatische Geschiedenis, in alle opzichten dien naam waardig.

De waarheid, het algemeene doel der nasporingen van redelijke wezens, is, zegt men wel, niet moeilijk te ontdekken; even als de deugd, doet zij zich onderkennen door haar innerlijk schoon: — het is zoo; edoch alleenlijk met betrekking tot de zulken, die het vermogen hebben van te zien. Maar, gelijk een gebrekkig oog de voorwerpen, op zekere afstanden, verward ziet, soms zelfs onder geheel andere vormen en kleuren, dan zij zich aan een gezond, wel bewerktuigd gezicht vertoonen, even zoo gaat het met 's menschen oordeel, als het door wanbegrippen en vooringenomenheid beneveld en mitsdien buiten staat gebragt is, om anders te zien, dan door het bedriegelijke glas van verkeerde opvattingen en lage driften. Ongelukkig bevinden zich verre de meesten in zulken toestand; dubbel ongelukkig, als zulke stikziende wezens zich toevertrouwen aan leidslieden, schier even blind als zij zelve; want als dan is het onmisbaar, dat er factiën en scheuringen moeten geboren worden; waarbij nog het onderlinge verband der wetenschappen te weeg brengt, dat de ontstane partijchap zich van de eene op de andere overplant en

zich

zich weldra in alle doet gevoelen, tot in de Fraaie Letteren toe. Men vraagt dan niet meer, wat en hoedanig eene daad, van wat gehalte een werk zij; maar blootelijk, wie de daad verrigt, wie het werk geschreven hebbe, en naar die maatstaf wordt geoordeeld. — Een legio van hongerige, meer of min bekwame, broodschrijvers komt te voorschijn, om de eene of andere factie ten dienste te staan. — Het regent, om zoo te spreken, valsche oordeelvellingen; de gehoorzalen, ja de leerstoelen zelve worden misbruikt; zoogenaamde Letterkundige Geschiedenissen worden samengeflanst, de onbedriegelijkste kenmerken, nu van wangunst en nijd, dan van broodhonger, altijd van de onkunde en laaghartigheid der schrijveren, op het voorhoofd dragende. (*)

Het

(*)

*A la honte aguerris, ces forbans littéraires
 Ont mis leur conscience aux gages des libraires.
 Envieux par nature, et brigands par metier,
 Ils vendent l'infamie à qui veut la payer;
 Et meublant de Maret la boutique infernale,
 Ils dinent du mensonge et soupent du scandale.*

8   V O O R B E R I G T.

Het is zekerlijk voor de welvaart eens volks van geen groot belang, of, op de voorschrevene wijze, lieden van wezenlyke verdiensten verongelykt en mishandeld, en broddelaars in de hoogte getild worden; de eerstgemelden, van hunne eigene waarde bewust, trekken daar over geen harnas aan, maar beklagen slechts de domheid hunner eeuw, volkomen daarenboven verzekerd van de waarheid des gezegde van TACITUS: suum cuique decus posteritas rependit; maar er ligt der Maatschappij hooglyk aan gelegen, of de waarheid ingezien en bevorderd, dan wel miskend en verdonkerd wordt, want daarvan hangt de beschaving af; en het lijdt geenen twijfel, dat volkomene onkunde in eenig vak van menschelyke kennis, voor de zaak van waarheid en regt, veel minder nadeelig is, dan gebreklyke wetenschap, welke doorgaans met verwaandheid en drift gepaard gaat.

Groot verschil ondertusschen maakt het, welke soort van zaken de misleiding en de verkeerde oordeelvellingen betreffen. Een Publiek kan hoegenaamd geen gevoel hebben voor Letteren en schoone Kunsten, en zijn zegel
hech-

hechten aan de domste uitspraken van weeten, door haat en partijzucht ingegeven, en niettemin met de zulken, die anders en beter zien, in broederlijke eendragt leven. Het kan op meetkunstige wetenschappen niet den minsten prijs stellen, ja hen, die dezelve beoefenen, als suffers, soms zelfs als dwaalgeesten, beschouwen, en evenwel niemand hunner haten, veelmin vervolgen. Maar raakt de misleiding godsdienstige gevoelens en staatkundige grondstellingen, en geraaken, (hetgeen, als het op de toepassing aankomt, zelden mist,) de hartstogten daar bij in het spel, dan ziet men weldra uitspattende tweespalt, welke, zoo de teugels des Bewinds niet door eene zeer vaste hand gehouden en bestuurd worden, den Burgerstaat gemeenlijk op den rand des verderfs voert, somwijlen het onderst boven keert: Kerkelijke en Wereldlijke Geschiedenissen bewijzen deze waarheden op de allerbedroevendste wijze. — Eén RAMUS slechts werd vermoord om de uitspraak van een Latijnsch woord; klein is het getal der mishandelde GALILEI'S; maar de verklaring van het leerstuk der Drieëenheid en de kib-

belarijen over de twee naturen in CHRISTUS en over den uitgang van den Heiligen Geest, hebben Rijken omgekeerd, volken uit hunne haardsteden verdreven, het bloed van miljoenen aardbewoners doen vlieten: en wie telt de slachtoffers op, door de verschillende inzichten en gevoelens, omtrent de wezenlykheid en de toepassing der Regten van den Mensch en Burger, ook nog in deze onze leeftijd gemaakt?

Is nu dit alles waar in het algemeen, op ons Vaderland heeft het, niet minder dan op vele andere Staten, eene regtstreeksche betrekking. Sedert het laatst der Dertiende Eeuw waren velen onzer Gewesten, vooral Holland en Zeeland, in twee staatkundige factien gescheurd; en wat zij alle, sinds het laatst der Vijftiende, van godsdienstige geschillen, nu in hooger, dan in minder maat, geleden hebben, gedenken wij nog met ergernis en droefheid.

Het is wel zoo, dat, door de gunst der Voorzienigheid en de wysheid van onzen Koning, aan die bitterheden, in het naar buiten werken altoos, grootendeels een einde is gemaakt; ook schijnt de geest van verdraagzaam-

zaamheid en liefde, de echte Christen-zin, welke de hedendaagsche Protestantsche Leer-
aars, en ook een aantal R. Katholieke Gees-
telijken in ons midden, thands bezielt, te-
gen het hernieuwen van onchristelijken Gods-
diensthaat een voldoende waarborg te zijn;
maar zijn wij in het staatkundige even zoo
veilig? — Voor als nog ja; en wij zullen,
ook van die zijde, ongetwijfeld veilig blijven,
zoolang ons Gouvernement den noodigen
klem behoudt en de orde weet te handhaven.
Maar is deze veiligheid wel de allerwensche-
lijkste? Zoude het niet veel gelukkiger zijn,
dat zulk een klem noodeloos ware? Dat eens-
gezindheid omtrent zaken, de Staatskunde be-
treffende, eene volkomene ongedwongene vei-
ligheid daarstelde en waarborgde? — Wie zal
het ontkennen? Maar wie ook zal niet evenzeer
toestemmen, dat die zoo wenschelijke eensge-
zindheid nog verre van ons is verwijderd? —
En is de oorsprong van dit kwaad wel er-
gens elders te zoeken, dan in vroegere lot-
gevallen onzes Vaderlands; vooral in die,
welke in het laatste vierde deel der Zestien-
de Eeuw zijn aangevangen; en wel bepaal-
delijk sedert de ongelukkige vermenging van
Gods-

Godsdienstige en Staatkundige inzichten en belangen, wederzijds op verkeerde beschouwingen van gebeurde zaken gebouwd; wederzijds eene bron van valsche gevolgtrekkingen, voor het tegenwoordige en voor de toekomst; beide even noodlottig en verderfelijk voor Kerk en voor Staat? — Die verdeeldheid der gemoederen, (ik herhaal het) duurt nog voort, in weêrwil der zoo aanmerkelijk veranderde omstandigheden: zekerlijk wel op verre na niet zoo algemeen, noch zoo merkbaar, als bevorens; doch zoolang zij niet met tak en wortel is uitgeroeid, blijft het altijd, in zekeren zin, een incedere per ignes, suppositos cineri doloso.

Maar zouden er geene middelen bestaan, of uitgedacht kunnen worden, om de bron diens kwaads te stoppen? Eene algemeene en aandachtige beoefening der Geschiedenis, zal men mij misschien andwoorden. — Wat is dan Geschiedenis? Wat behoort het oogmerk harer beoefening te zijn? — Men veroorlove mij, dit aangaande, mij eenigzins breedvoerig te verklaren.

Strekt de Geschiedenis en hare beoefening, om ons bij jaar en bij dag te doen weten,
wan-

wanneer deze en gene personen gebloeid, wat zij verrigt hebben, en welke gebeurtenissen op zekere bepaalde tijden plaats grepen? Is het zoo, dan zijn *Tijdrekenkundige Tafels* genoegzaam en alle verdere moeite kan gespaard worden. Maar zulk eene kennis is van soortgelijken aart, als die van zekere plantkundigen, welken alle voorwerpen uit het *Groeiende Rijk*, bij namen, in het *Grieksch*, in het *Latijn*, en in hunne moederspraak, bekend zijn, doch die niets verstaan van derzelve inwendig samenstel, aankweking, wasdom, aart, eigenschappen, of krachten, en die dus van deze hunne schrale wetenschap ook geen gebruik tot eenig wezenlijk algemeen of bijzonder nut weten te maken.

De *Geschiedenis* mag zelfs niet strekken ter voldoening blootelijk van nieuwsgierigheid en dorre weetlust. « Niets », heeft een der Ouden gezegd, « kan men uitdenken, den « regtschappen mensch beter voegende, noch « aangener tevens, dan het tooneel des « menschelijken levens te beschouwen, zoo als « het, in alle deelen naar eisch gebouwd en « toegerigt, door de *Geschiedenis* wordt aan- « geboden, en door het zien der verkeerdhe-
« den

« den van anderen, zonder moeite en zonder
 « eigen gevaar, omzichtig en wijs te wor-
 « den; en alzoo voorbeelden op te zamelen,
 « welke men, te zijnen nutte, op alle voor-
 « komende omstandigheden toepassen kan. »

Uit zulk een oogpunt, (het éénige wezen-
 lijke en ware,) beschouwd zijnde, kan de
 beoefening der Geschiedenis den vorst en
 den onderdaan, den regent en den ambte-
 loozen burger, de rijkste bron zijn van eene
 kennis, welke hen leert, hoe zich, ieder in
 zijne betrekking tot den burgerstaat, bij alle
 voorkomende omstandigheden te gedragen.

Hoe ook zal men den oorsprong, de be-
 doelingen, de billijkheid, de regtmatigheid
 en de betrekkelijke waarde van wetten gron-
 dig leeren kennen, zoo men zich geene klare
 en onderscheidende begrippen heeft verwor-
 ven van de deugden en gebreken, vooral van
 de hartstogten, als drijfveeren der hande-
 lingen, en van de wezenlijke belangen van
 een volk? Hoe zich eene volledige kennis
 verkrijgen van den mensch, zonder die van
 de wisselvalligheid der menschelijke zaken,
 van de nietigheid van het geen door eene
 dwaze wereld groot wordt genoemd, en van
 de

de misleidingen der eigenliefde, welke niet zelden aan ingebeelde behoeften en valsche genietingen de gewigtigste belangen ten prijs geeft?

Alle deze kundigheden nu zijn de belooning van een richtig verstand der Geschiedenis. Zij dierhalve is de ware school der Regtsgeleerdheid en der Regeerkunde, welke laatstgemelde wetenschap een voorname tak is van de Zedelijke Wijsbegeerte, terwijl deze, op de onderscheidene volken, als éénlingen, toegepast, de ware Staatskunde daarstelt. — Bovendien bevat de Geschiedenis de heilzaamste leefregels voor de bijzondere personen in alle betrekkingen: in dit opzicht is zij zekerlijk van geene mindere waarde, dan in alle de overige, zoolang men het nog voor bewezen houdt, dat de zeden eens volks op deszelfs wezenlijk geluk meer invloed hebben, dan scepters en kroonen.

Zoude, (om ons in het bijzonder tot dit Land en tot sommigen van deszelfs Regenten te bepalen,) bij het bezit van zoodanige kundigheden, als wij hier vlugtig aanstippen, Koning FLIPS DE TWEEDE jegens ons een gedrag hebben gehouden, hetgeen
hem

hem de schoonste parel van zijne kroon moest doen verliezen? Zoude men een oogeblik hebben kunnen aarzelen, om de Opdragt der Souvereiniteit, aan Prins WILLEM DEN EERSTE gedaan, op gelijke voorwaarden aan deszelfs Zoon te bevestigen? Zoude men hebben kunnen twisten, ja elkander ten bloede toe vervolgen, wegens de vraag: of de Staten Generaal de Souvereiniteit bezaten over alle de Provinciën, dan of dezelve aan de bijzondere Staten, elk voor hun Gewest, toekwame? welke laatstgemelde leer men in Holland, tot in de kerkgebeden toe, als eene staatkundige geloofsbelijdenis, zorgvuldig deed verkondigen. Zoude er ooit verschil hebben kunnen zijn over het nut of de schadelijkheid van het Stadhouderschap bij onze voormalige Bondgenootschappelijke Staatsgesteltenis? Zouden, in Stadhouderlooze tijden, de Regenten zich in diervoege hebben gedragen, dat, voorzooverre de Nederlander nog maar eenig beseft zijner waarde had behouden, daaruit noodwendig binnenland-sche beroerten en hun eigen val moesten voortvloeien? Zoude het, bij de omstandigheden van Europa, (althands zoo als die,
eene

èene halve eeuw geleden, nog bestonden,) twijfelachtig hebben kunnen zijn, of het belang van geheel Nederland de meeste zorgen en kosten voor de Land-, dan wel voor de Zeemagt vorderde? Zoude men eeuwen lang onze Staatsregering voor wettelijk en regelmatig hebben kunnen houden, terwijl er wezenlijk nooit eene Regering van Regt (juris); maar blootelijk alleen van Daad (facti) geweest is? (*) Zoude men nu nog in onze levensdagen.... Doch genoeg hier van! Eene grondige beoefening der Geschiedenis is voor

een

(*) « Op wat grond, » (zegt een beroemd Duitsch Staatskundig Schrijver, J. H. G. VAN JUSTI,) « zou zich het eene deel des volks de souvereine magt over het andere mogen aanmatigen? Waarom zou het grootste deel verplicht zijn zijne welvaart en zijn geluk te stellen ter beschikking van het regerende deel, dat het kleinere is? Ik geloof niet, dat er eene Aristokratie in de wereld gevonden worde, welke door het volk; uit eigen beweging en bij een vrijwillig besluit, zoude zijn ingesteld » — *En dat onze Heeren Staten, van den beginne af aan, eene volstreckte Aristokratie hebben daargesteld, blijkt genoeg uit de Geschiedenis, en wordt ten overvloede in ons TAFEREEL be-*

wezen.

een iegelijk, voor ons Nederlanders vooral, nuttig en noodzakelijk, en behoorde, als zoodanig, naar gelang der verschillende standen gewijzigd, der jeugd reeds, naast de kennis van Gods Woord, aanbevolen en ingescherpt te worden.

Maar zal dit alles plaats grijpen, dan ook is ons eene Geschiedenis noodig, waarin personen, zaken, en omstandigheden worden voorgesteld, zoo als zij metdedaad geweest zijn; zonder eenig innemingsel, zonder den minsten invloed van partijzucht, het zij omtrent het staatkundige, het zij met opzigt tot Godsdienststelsels; — en eene zoodanige bezitten wij niet.

Ik beweere geenszins, dat men door die, welke wij hebben, (wanneer men, namelijk, alle staatsstukken en bescheiden, die er toe behooren, afzonderlijk met een naauwlettend en oordeelkundig oog daarbij beschouwt,) niet tot de volkomene kennis der waarheid kan geraken; maar hoe velen zullen er zijn, die, tot zulk eene omslagtige beoefening, lust, tijd, gelegenheid, en aanleg hebben? Verre de meesten hebben, zoo hier als elders, een geleide noodig; doch voor zoo verre zij zich
aan

aan dat van onze aanwezige Geschiedschrijvers toevertrouwen en zich daarop verlaten, moeten zij ontwijfelbaar, in menigerlei opzigt, van het pad der waarheid afgetroond en op eenen dwaalweg gevoerd worden (*). En wat men ook over enkele, in geschil zijnde, punten uit onze Vaderlandsche Geschiedenis afzonderlijk handelen moge, het zal altijd zonder vrucht zijn en blijven; want wat vermogen de bondigste redekavelingen tegen de woede van den partijgeest? Men moet een samenhangend geheel hebben, een

fiks

(*) De fausses traditions, (zegt een beroemd Schrijver) s'établissent et deviennent un préjugé national que les écrivains répètent: le tems les affermit, et il n'est plus permis d'y porter atteinte. — Onze Geschiedschrijvers gelijken, ofschoon zij zich ook van eigene aanmerkingen schijnen te onthouden, in zeker derde veel naar sommige Wijsgeeren, vooral der Oudheid, die alle begrippen der wetenschap, alle gedane proefnemingen en ontdekkingen, allerlei bijzondere gevoelens, kortom alles, wat hun te voren kwam, plooiden naar, en draaien deden om een éénig punt, te weten het stelsel, door hen zelve gemaakt, of aan het welk zij cenmaal openlijk den voorkeur gegeven hadden.

fiks geschilderd tafereel, hetwelk in eent onlosmaakbaar verband staat, en daardoor treft en overtuigt, zullen ingewortelde vooroordeelen uitgerooid, zal de waarheid algemeen gekend en gehuldigd worden: — Het is hier de geschikte plaats, om op de noodzakelijkheid eener Pragmatische Geschiedenis terug te komen en die noodzakelijkheid nader aan te dringen.

Eene gewone Geschiedenis berust, behalve op onloochenbare bescheiden en natuurlijke en kunstmatige gedenkteekenen, ook, en voor geen gering gedeelte, op geschrevene en gedrukte staatsstukken. Maar vermits de taal zelden zoo duidelijk is, dat de twijfelzucht of de geest van tegenspraak er niet hier of daar iets dubbelzinnigs in zoude weten te vinden, en daarenboven de ontwerpers, stellers en uitvaardigers dier stukken overleden zijn en dierhalve omtrent derzelve ware meening en strekking geene opheldering geven kunnen, zullen dezelve, in zoo verre zij tot oude geschillen slechts van verre betrekking hebben, altijd in strijdige beteekenissen worden opgevat, naar gelang de wederzijdsche faktiën er zich door gesterkt gevoelen, of er

hurs

hun voordeel bij vinden. Wat wezenlijk nut zoude dan de Waarheid in het algemeen trekken van eene gewone Geschiedenis, al ware het ook, dat zij zelve als met eigen hand haar had geboekstaafd? Ingekankerde vooroordeelen, misverstand, verwaandheid, haat, wrok en verkeerde inzichten moeten eerst worden ontwordeld, tot zwijgen gebragt en verbeterd, door redenen en bewijzen, welke eene Pragmatische Geschiedenis alleen in staat is te leveren.

Om dit een en ander nog duidelijker te gevoelen, vergelijke men voor een oogenblik den gewonen en den Pragmatischen Histo-rieschrijver onderling.

Wat is de roeping van den eenen? Gebeurde zaken in een waar en geregeld verband voor te stellen; doch het beslissende oordeel over derzelve zedelijke en staatkundige waarde en gevolgen, alsmede over de vermoedelijke drijfveeren van handelingen en bedrijven, aan zijne Lezers geheel over te laten. — Maar nu de Pragmaticus? Deze neemt minder de gebeurtenissen geregeld in aanschouw, dan wel de voor hande zijnde staatsstukken. Hij overweegt dezelve in hun

geheel en in hunne deelen. Hij onderzoekt ze, in betrekking tot de tijden, de heerschende begrippen, en de omstandigheden, in, bij, en onder welke zij hun bestaan gekregen hebben: dit onderzoek is letterkundig en wijsgeerig. Hij gaat aandachtig na, van welken invloed zij moesten zijn en geweest zijn voor het vervolg. Van daar dringt hij door tot de kennis der aanleidende oorzaken van het gebeurde, en tot de gezinningen en geheime roersels der genen, welke destijds Zegsmannen waren, of voor 't minst eene niet onverschillige rol op het staatstoneel gespeeld hebben.

De gewone Geschiedschrijver dierhalve zegt, de andere betoogt; de eene stelt, de andere bewijst; waar de eene de dagelijkse taal spreekt, is de andere redekuntenaar (logicus); den eenen is het ten hoogste slechts geoorloofd wenken te geven, de andere onderwerpt het gewigtigste, wat hem voorkomt, (wat vooral de staatsregisters opleveren,) aan eene ontledende en oordeelkundige toets; de eene, eindelijk, (weet hij de pen naar vereisch te voeren, en verminkt of vervalscht hij slechts de daadzaken niet,) is
wat

wel van partijdigheid of opzettelijke misleiding te beschuldigen, maar niet gemakkelijk te overtuigen; de andere integendeel kan van stap tot stap worden nagegaan; zijne dwaalingen springen dadelijk in het oog, en de minste valsheid in zijne redekavelingen, gevolgtrekkingen, en sluitredenen, wordt voor elken mensch van gezond oordeel even ras zichtbaar.

Meer zal, geloof ik, niet behoeven aangevoerd te worden, om de noodzakelijkheid te doen beseffen van eene Pragmatische Geschiedenis, zal de Nederlander ooit de lotgevallen van den grond, dien hij bewoont, en de handelingen en bedrijven van het voorgeslacht, naar waarheid en met zulk eene overtuiging, leeren kennen, dat alle twist, uit vroegere dagen herkomstig, voor altijd verdwijne en men, bij het zwijgen van wederzijdsche onredelijke hartstogten, in staat gesteld worde, om, op het voorbeeld van onzen geëerbiedigden Koning, te streven alleenlijk naar het geen voor ons is, één in bedoelingen, één in wil tot het prijzenswaardige en goede.

Mogt dan door het hier verhandelde ie-

mand onzer, met de benoodigde kunde en bekwaamheid toegerust, opgewekt worden tot het ondernemen en löffelyk ten einde brengen van zulk eenen gewigtigen arbeid, het TAFEREEL en deze Voorreden zouden zekerlyk niet te vergeefs geschreven zijn.

Dat gedeelte der Nederlanden, hetwelk eenę groote reeks van jaren als een afzonderlijk Land heeft bestaan, en zich niet weinig op den naam van vrij Gemeenebest of Republiek der Zeven verenigde Gewesten of Provinciën verhoovaardigde, heeft, (en geen Nederlander kan des onkundig zijn,) velerlei lotgevallen moeten beproeven en menigen staatswissel ondergaan, alvorens het zich eenen niet onaanzienlijken rang onder de onafhankelijke Mogendheden mogt zien toekennen.

Klein van omvang en uit zeer geringe beginse-
len zijnen oorsprong ontleenende, heeft het niet-
temin, zoo door zijne ligging en zijn kunstmatig
bestaan, als door zijn bedrijf en de gebeurtenis-
sen aldaar voorgevallen, niet zelden de verwon-
dering der geheele wereld gewekt en de aandacht
aller volken tot zich getrokken; dermate zelfs,
B 5 dat

dat het ten eeuwigen dage zal verstrekken tot een schitterend voorbeeld, hoe eene Natie, als nijverheid, spaarzaamheid, trouw en standvastigheid tot de hoofdtrekken van haar karakter behooren, in staat is, om de allerverbazendste ondernemingen met een gewenscht gevolg ten uitvoer te brengen.

Het behoort tot de dwaasheden van geheele maatschappijen, zoowel als tot die van bijzondere geslachten en personen, niet slechts heden voor magtig en aanzienlijk bekend te willen staan, maar ook uit de Geschiedenis, als de stamkaart der volken, af te leiden en op deze of gene wijze aan te toonen, dat men, van onheugelijke tijden her, boven anderen in aanzien en vermogen heeft uitgeblonken. Doch gelijk het weinigen familiën tot eer of wezenlijke verheffing zoude gedijgen den stand en den levensloop harer eerste stamvaderen openlijk kenbaar te doen worden, zoo ook zouden weinige Staten van den aardbol zich op de edelaartigheid hunner eerste beginnelen te regt mogen verheffen, of zich verhoovardigen op den luister van hunnen oorsprong. Dit geldt zelfs ten opzichte van het magtigste volk, dat, voor zoo verre de Geschiedenis des menschelijken geslachts strekken mag, immer op den aardbodem een bestaan had; en waarom zouden wij Nederlanders ons dan nog onzer wezenlijke herkomst schamen, en ons zelve bespottelijk maken.

ken, door de toevlugt te nemen tot e'lendige verdichtselen, om aan onze geboorte, als volksstam, eenen hooger en glans bij te zetten? Laten wij liever volmondig erkennen, wat wij in gemoede voor waarheid houden! — Eene bende van t'saamgeschoolde roovers leide den eersten hoeksteen aan het gebouw van eenen Staat, die door de Voorzienigheid bestemd was, om eenmaal de geheele bekende wereld voor zijnen scepter te doen bukken; en een hoop zwervende Germanen, door magtiger volksstammen uit hunne haardsteden verjaagd, bevolkte het eerst onzen vaderlandschen grond.

Het Eiland der Batavieren was, voor zoo verre men er eenige geloofwaardige aanteekening van heeft kunnen opspooren, nog geheel onbewoond tot kort vóór de Christelijke Jaartelling. En, waarlijk! zoo lang er aangenamer, vruchtbaarder en zekerder verblijf te vinden, of den volken voor 't minst bekend was, kon eene landstreek, die met de woeste zee in gedurigen krijg is; die ter vervulling, ook van 's menschen eerste behoeften, luttel oplevert; wier onbestendige en veelal gure luchtsgesteltenis geene verkwikkingen, door de natuur elders met eene milde hand aangeboden, uit zich zelve verschaffen kan; nooit eene begerlijke woonstede zijn in het oog van beter gehuisveste stammen, of een voorwerp van twist en nijd onder Gebieders, die, met den on-

verwinnelijksten afkeer van koophandel bezielde; bovendien te onkundig waren, om de minste van deszelfs weldadige gevolgen te berekenen, veelmin om, alleen in de plaatselijke ligging eens Lands, noemenswaardige voordeelen optemerken.

De Batavieren, zekerlijk weinig in getal, daar zij door kleine volken uit hun vaderlijk erfgoed verdreven werden; de Batavieren, onze voorvaders, waren barbaren, woest van zeden en met de genietingen eener beschaafde samenleving geheel onbekend. De mannen wisten van geenen anderen roem, dan dien der onvertsaagdheid, het doorgaande kenmerk van menschen, die uit jacht, krijg, en roof hun bestaan zoeken. De vrouwen stelden hare grootste eer in eene ongerepte kuisheid; en beide kunnen verhoovaardigden zich gezamenlijk en evenzeer op eene rijzige gestalte en op rosse of goudgeele hairlokken.

Aan geene vaste wetten verbonden; nu eens aan een enkel Opperhoofd, dan aan verscheiden Gebieders onderworpen; heden den algemeenen wil, morgen ieder den zijnen alleen opvolgende, overtrof de maatschappij der Batavieren geenszins die van andere wilde volken van die of van vroegere tijden, wat orde en overeenstemming betreft. Evenredig hier aan waren ook hunne vorderingen in verstandelijke kennis en godsdienstige verlichting. De zon, de maan en andere hemelbollen strekten hun tot voorwerpen van aanbidding, en

de

de bedienaars of priesters van deze eerdienst waren wreedaartige dweepers, die de handen wieschen in menschenbloed en, in de lillende ingewanden hunner gefolterde en geslagte natuurgenooten, den wil der Goden zochten natespooren, of derzelve vergiffenis of gunst te verwerven.

Men houde het mij ten goede, dat ik, der waarheid hulde willende bewijzen, onzen stamvaders denzelfden eerbied niet betoone, dien anderen gemeend hebben hun verschuldigd te zijn. In het weinige, dat wij hen aangaande bij de Geschiedschrijvers geboekstaafd vinden, kan ik voor mij geen spoor zelfs ontdekken van eene zoodanige vrijheidsmin, als bij velen hun als karaktertrek wordt toegeschreven. Wel is waar, dat de staatkundige vrijheid, of de onafhankelijkheid van andere volken, ook bij hen op eenen zeer hoogen prijs werd geschat, maar van burgerlijke vrijheid, die nooit iets anders zijn kan, dan het gewrocht eener wijze wetgeving en het gevolg van eenen wel ingerigten regeringsvorm; die geen duurzaam bestaan kan hebben, dan in eene algemeene gehoorzaamheid aan billijke voorschriften en heilzame verordeningen, en in de wederkeerige afhankelijkheid der burgeren onderling bij zaken, door geene wet bepaald; van zulk eene vrijheid hadden zij hoegenaamd geene denkbeelden.

Het Romeinsche Rijk, hoezeer ook in wezenlijke krachten afgenomen, bleef niettemin nog altijd

tijd zijn ouden en voornaamsten drijfveder volgen: zoo lang het adem behield, vlamde het op zegespralen en veroveringen. Het beoorloogde de Germanen, en in deze ook de Batavieren. Vierhonderd achtereenvolgende jaren bestreed het kwijnende Rome de dappere en sterkgespierde Noordsche volken, met wisselende kans en verschillenden uitslag. Nu eens gelukte het den verbasterden en verweekten Romein, door veelvuldige overwinningen, de grenspalen des Rijks uittebreiden; dan weder werd de Roomsche Adelaar gefnuikt en zagen zich de keurbenden, op de nieuwlings gestelde grensscheidingen geplaatst, aan de bloedgierige woede van toomlooze wilden, tot den laatsten man toe, opgeofferd. Om van den anderen kant hiervan wraak te nemen, werden geheele landen herschapeu in woestenijen, talrijke menschengslachten verdelgd, gantsche volken met stam en wortel uitgeroeid; doch het voordeel, door de overwinnaars hiermede verworven, was van geringe waardij. De bewoners toch dier streken, wier vermogen bestond in eenen onfnuikbaren moed en in de stevigheid van eenen forsgespierden arm, konden, als 't ware, goederen, have, en wapenen met ééne hand omvatten, en namen, als de nood drong, de wijk elders heen, om van daar op nieuw wederstand te bieden aan die toomlooze zucht tot vermeesteringen, welke nog altijd de voornaamste spring-

veder van Rome's wankel bestaan was gebleven, doch nu veel meer door eene afschuwelijke dorst naar bloed en menschenlagt werd aangeblazen, dan, zoo als in vroegere dagen, door de mannelijke begeerte naar het behalen van krijgslauwriren.

Zekerlijk, (men mag dit niet ontkennen,) blonken de Batavieren boven hunne geburen en andere onbeschaafde volken uit in eenen onverwinnelijken afkeer van het Romeinsche juk, en kweten zij zich met eene weêrgaëllooze dapperheid tegen de krijgsbenden, ter hunner onderwerping afgezonden, ja gingen zij zelfs menigmaal de keurlingen opzoeken en verkeerden dus, terwijl anderen zich alleenlijk zochten te verdedigen, eenen, uit den aart verwerenden, in eenen aanvallenden krijg; doch het is mij nog immer twijfelachtig gebleven, of niet veeleer de ligging des lands en de eigensoortige gesteldheid van den grond, die het vlugten aldaar veel moeilijker maakten, dan elders, waar digtbewassene bosschen en veelvuldige bergen alomme gereede schuilplaatsen aanboden, voor de springbronnen moeten gehouden worden van die onverbijsterbare heldhaftigheid, waardoor onze voorvaders zoo verre hunne Germaansche broeders overtroffen, dan wel of men dezelve eerder moet beschouwen als eenen karaktertrek, hun bijzonder eigen. Wat hier ondertusschen van zijn moge, ontwijfelbaar is het, dat deze heldenmoed de Romeinen, die denzel-

ven

ven nog altijd als eene deugd bleven vereeren; dermate trof, dat zij de Batavieren van de overige Noordsche Barbaren in zoo verre onderscheidde, om met dezelve een plegtig bondgenootschap aantegean, hen als vrienden en broeders aantenemen, en hun, wat meer is, de des tijds onschatbare eer te vergunnen van 's Keizers Lijfwacht mede te helpen uitmaken.

De Batavieren echter bleven die gunst niet duurzaam behouden. Nu eens afgedaunt, dan weder in dienst aangenomen, naar gelang de houding en de gemoedsgesteltenis der Over-rhijnsche volken vertrouwen of achterdocht inboezemden, schijnt dit bewijs van Romes hoogachting even zoo veel uit de zorg voor de zekerheid der uiterste grenzen, als uit der Batavieren uitstekende dapperheid, oorspronkelijk te zijn geweest.

Meer dan eens ook hadden de Batavieren het in hen gestelde vertrouwen op eene schandelijke wijze te leur gesteld. In schijn immers van Romes welzijn ter harte te nemen, en onder den dekmantel van de keuze der Cezars, die elkan- der nu zoo spoedig als onregelmatig opvolgden, of liever verdrongen, mede te helpen wijzigen en bepalen, zien wij deze vrienden en bondgenooten van het Romeinsche volk, somwijle alleen, somwijle met andere stammen vereenigd, aan deszelfs krank gezag de vinnigste slagen toebrengen; ja schaamden zich de Bataafsche hulpbenden nu

en

en dan, zelfs niet te midden eens gevechts, hare betaalsheeren te verlaten en de wapenen tegen dezelve te keeren.

Waar dan zal men hier die proefhoudende trouw, die onkreukbare opregtheid vinden, welke door sommigen wordt opgegeven voor den grond van dien voorkeur der Romeinen, waar op de Batavieren zich verhovaardigden? Misleiden wij ons zelve niet! Onze voorouders zullen wel ten naaste bij dezelfde gemoedsgeaardheid gehad hebben, als de overige Germanen. Waarom hun dan deugden toegeschreven, die zich nergens zoo zichtbaar vertoonen, om hen uit dien hoofde eenen bijzonderen lof waardig te schatten? Waarom getracht hen vrijtepleiten van gebreken, die, in hunne omstandigheden en bij zulken staat van woestheid, hun nooit tot wezenlijke oncer kunnen verstrekken?

Het Romeinsche Rijk, inmiddels onder eigen gewigt bezwijkende, werd door de verdoeldheden, die het sints eeuwen in eigen boezem voedde, meer nog door de verbastering der voorvaderlijke zeden, de uitlooving van alle edele gevoelens, de weelde der vorsten en de lafhartigheid der volken, van een gereten. KONSTANTINUS, wien vleizucht en dweeperij zoo zeer ten onregte den bijnaam van DEN GROOTE geschonken hebben, had den zetel van de Roomsche Mogendheid naar het Oosten verplaatst, en

zijne opvolgers mogten hun gezag, hoe weinig dan ook met den naam van Romeinsche Keizeren overeenkomstig, tot aan de opkomst der Byzantische Vorsten, van den een aan den ander doen overgaan en alzoo tot in de Vijftiende Eeuw staande houden. Het Westersche gedeelte des Rijks daarentegen, dat met grootere rampen en veelvuldige wederwaardigheden had te worstelen, werd vroeger ten ondergang gesleurd. Langdurige oorlogen; de wederspanningheid der onderworpenen volken, wier stoutheid toenam, naar mate de krachten van Rome verminderden; de aanslagen van de Galliërs, die vervolgens, met de Franken vereenigd, onder dezen laatsten naam meer bekend werden; de invallen der Gothen, in zeden, woestheid en oorlogskunst den Germanen niet ongelijk, en alle gezamenlijk op de welige bezittingen van den Romeinschen Staat vlammen-
de; deze en soortgelijke omstandigheden werkten, om zoo te spreken, eendragtig, ter sloping van dat verbazende Ligchaam, en het scheen bij de Voorzienigheid besloten, dat zij, die trotsche Heerscheresse, voor welker oppermagtigen wil alles weleer had moeten buigen en knielen, op hare beurt onder de slaande hand harer voormalige onderworpingen zich in het stof zoude vernederen. Het ontzaglijk gevaarte des Roomschen Albeheers, dat reeds lange gewaggell had, stortte eenslags in, en de Gebieders der Wereld werden

den plotselings hervormd in de verachtelijkste slaven.

Omstreeks deze tijd verdwijnen de Batavieren gaans en al van het tooneel, en ontmoet men vervolgens hunnen ouden naam, nu met dien van Franken verwisseld, nergens meer, dan in gedichten, krijgsliederen, en aanspraken van legerhoofden.

Het valt alzins moeilijk, (zoo zulks al niet ten eenemale onmogelijk is,) met eenige zekerheid te bepalen, welke de staat onzes Lands te dier tijd geweest zij. Bij de Geschiedschrijvers vindt men weinig of niets daarvan aangeteckend, en het is evenmin te beslissen, onder welken vorm en door wien hetzelfde toen is geregeerd geworden. In allen gevalle echter mogen wij als eene ontwijfelbare waarheid aannemen, dat deszelfs bestuur op geene verlichte Staatskennis gegrond, noch naar wijsgerige beginselen ingerigt en gewijzigd was.

Volgens de meest aangenomene begrippen werden onze voorouders, nevens andere gelijktijdige en in gelijke omstandigheden geplaatste volken, geregeerd door bijzondere Vorsten. Van derzelver wetten evenwel is zeer weinig tot ons gekomen, en het kan alleen uit nationalen hoogmoed herkomstig zijn, zoo door sommigen hun een bestuur, op de rede gegrond en het belang van allen ten hoofddoel hebbende, onder het genot der burgerlijke vrijheid, in ernst wordt toege-

schreven. Wien toch zoude immer, gedurende dien staat van ruutheid en bij den zoo algemeenen slaap des menschelijken verstands, slechts een geregeld denkbeeld van de ware gronden der maatschappelijke vereeniging in den geest zijn opgekomen? Kan het zelfs wel met eenige waarschijnlijkheid ondersteld worden, dat men zich, ook maar eenigermate, te dier tijd zoude hebben gevormd naar hetgeen in de schoonste dagen van Griekenland en Rome had plaats gegrepen? Mag men met gezonde zinnen gelooven, dat volken, die, zoo zij al een weinig beschaafder waren, dan hunne geheel woeste voorvaders, echter nog geenen merkbaren graad van beschaving kenden, zich duidelijke, klare en onderscheidende begrippen verkregen hadden van de inrigting en bewerktuiging eens waarlijk vrijen Staats? Het verstand, het oordeel, geheel de menschheid lag, voor 't minst in Europa, in de stikdonkerste duisternis verzonken; een nacht, die den wijsgeer zoo veel te akeliger moet voorkomen, omdat zij de schoonste en helderste dagen met eene onbegrijpelijke snelheid is opgevolgd.

Van langzamerhand, het is waar, begonnen, na den val van Rome, zoodanige volken, die bevorens te regt den naam van barbaren droegen, zich meer en meer van den ruwen bolster te ontdoen. Deze verbetering echter strekte zich nog geenszins uit tot smaak en wetenschappen:
 hier

hieraan de beschavende, of, (mocht ik schier zeggen,) de scheppende, hand te leggen, bleef voor de SCALIGERS, de MURETUSSEN, en de MACHIAVELS bewaard. De aanvankelijke hervorming bestond nog alleenlijk daarin, dat de zeden een weinig van hare oude ruuwheid verloren en de magt der Vorsten eene meer geregelde werking begon te verkrijgen, doordien zij het middelpunt werd, waarin de, voorheen tegen elkander overstaande en zich onderling vernietigende, magten zich nu vereenigden.

Verre was dit van de vrijheid, nader evenwel aan het volksgeluk. De verschillende deelen van het Frankische Gebied werden in zich zelve minder onafhankelijk, maar derzelve inwoners, thands voor het minst onder eene soort van wetten levende, waren iets beter verzekerd van hun bestaan en van het genot hunner bezittingen. Dit koninklijke gezag, op de overwinningen der veldheeren bij den aanvang der middeleeuwen gevestigd, was ook de oorsprong der regeringen in de verschillende Staten van Europa, welke zich daarna, de eene meer, de andere minder, verbeterden en naar geregelde ontwerpen vormden; doch het woord zelfs van Gemeenebest was en bleef onbekend, tot dat, na verloop van eeuwen, sommige gedeelten van Italie er weder voorbeelden van begonnen opteleveren; want ook het roemruchtige geslacht der Friezen, dat, zoolang

het in de Geschiedenis vermeld staat, een eigen en nationaal karakter aan den dag heeft gelegd, hetgeen het zelfs heden nog niet geheel heeft verloren, had, benevens anderen, onder den scepter der Frankische Vorsten den onbuigzamen hals moeten krommen.

De vorderingen, door de Christelyke Godsdienst gemaakt, hadden niet weinig toegebracht ter verzagting van de zeden; maar hier mede ging, van den anderen kant, ook dit beklagenswaardige nadeel gepaard, dat, hoe algemeener die eerdienst zich verspreidde, eene bevoers onbekende magt den Priesteren in handen viel. De vroegste Leer-aars hadden geen merkbaar onderscheid gesteld tusschen de onderwijzers en hen, die onderwijs genoten; doch derzelver opvolgers, opgeblazen van hoogmoed en laatdunkendheid en door eigenbaat alleen gedreven, sloegen een geheel ander voetspoor in. Den leken predikten zij de onderwerping, de nederigheid en de matigheid dagelijks voor, terwijl zij zelve, geene banden erkennende, zich alle ongebondenheden geoorloofd rekenden en, dronken van trots en verwaandheid, zich beschouwden als een geheel ander slach van menschen, dan waaruit het overige deel der aardbewoners was tesamengesteld.

In de eerste dagen des Christendoms hadden dergelyke misbruiken en dwalingen met geene mogelijkheid kunnen stand grijpen: maar toen de
Chris-

Christelijke Leer, of laat ik liever zeggen, een wanvormig samenstel, hetgeen men ten onregte dien eerwaardigen naam gaf, aan woeste volken en onkundige Vorsten smakelijk was gemaakt, en de Priesters daarbij het middel gevonden hadden, om zich door Koningen en onderdanen te doen beschouwen als dadelijke Gezanten der Godheid en verkondigers van 's Hemels wil en welbehagen, en zij daarbenevens vergiffenis, ook van de gruwelijkste misdaden, dorsten toezeggen aan allen, die slechts hun een grenzeloos gezag wilden toekennen en door rijke giften hun, alreeds veel te hoog gestegen, vermogen vermeerderen; van deze tijd af aan begon zich allengs die verbazende geestelijke magt te vestigen, wier menschonteerende voetsporen op verre na nog niet geheel zijn verdwenen; ook was de Nederlander geenszins de laatste der volken, die zich aan een zooknellend juk te onbedacht onderwierpen.

Alle zulke omstandigheden en gebeurtenissen schijnen middelerwijl, als men dezelve nu van achteren beschouwt, tot voorbereidende en medewerkende middelen te hebben moeten dienen, om eene algemeene verbetering daar te stellen, waarvan zich zelfs reeds van toen af aan eenige schemeringen lieten bemerken. Ook kwamen uit de algemeene verwarring, waarin Europa lag verzonken, stuksgewijze die regeringsvormen te voorschijn, welke wij in onze leeftijd nog zien be-

staan in de meeste Landen van dat werelddeel. De Noordelijke volken rigtten krijsaartige besturen, of, zoo als men het noemt, Militaire Gouvernemen ten op, die eene zoodanige zucht naar onafhankelijkheid, als men reeds bij de Germanen, inzonderheid bij de Batavieren, opmerkte, bij uitnemendheid begunstigten. Een zeker inwendig gevoel van eigen waarde ontstond in de harten der legerhoofden, en de gemeene krijslieden zelfs begonnen zich te beschouwen, meer als vrijwilligers, dan als onderworpen bezoldelingen. Uit deze begrippen, die wel voor de maatschappelijke orde niet voordeelig, maar toch uit eene edele bron oorspronkelijk waren, ontstond een regt, volgens hetwelk, na de overwinning, de veroverde goederen en bezittingen, als door aller toedoen verworven, ook onder alle verdeeld werden, zoo echter, dat het Legerhoofd en de mindere Bevelhebbers naar evenredigheid een grooter aandeel erlangden, dan der menigte werd toegewezen; en het is dat regt van verdeling, hetwelk men met grond mag houden voor den oorsprong van het Leenstelsel, welks inrigting, de algemeene bescherming ten doel hebbende, allen steeds in de wapenen hield en gelijkelijk verpligte, om den Veldheer, ten gemeenen nutte, met al het hunne krachtadig bij te staan.

Deze instelling, waarvan in onze leeftijd nog

zoo veel was overgebleven, ja waarvan zelfs nog ten huidige dage op sommige plaatsen de sporen kenbaar zijn, was alzoo in den beginne op overweldiging gegrondvest en werd vervolgens, dewijl men niets, dat beter was, kende, ordenlijk vastgesteld en overal aangenomen. De Oppervorsten splitsten hunne grondeigendommen of landbezittingen, in zoo vele gedeelten, als derzelve uitgestrektheid toeliet, en droegen zulke gedeelten ter leen op aan Vorsten of Heeren van minderen rang, die weder, van het hun ter leen uitgegevene, kleinere gedeelten aan anderen leenden, gelijk ook deze laatstgenoemden niet zelden, door eene nieuwe splitsing, eene derde soort van Leenbezitters, of, zoo als men het noemde, van Vazallen deden ontstaan. Alle deze grootere en mindere Vazallen bleven niettemin, (zoo was de aart dezer zonderlinge keten,) aan den eersten Leenheer, als hun gezamenlijk Opperhoofd, steeds onderworpen, om hem, op zekere voorwaarden, ten allen tijde onderdanigheid en bijstand te moeten bewijzen.

Noodeloos acht ik het hier opzettelijk te vermanen, dat dit ter leen geven geenszins als daad of bewijs van edelmoedigheid moet aangemerkt worden. De Vorsten, in de regeerkunde niet veel beter ervaren, dan hunne onderdanen, en zich dierhalve buiten staat bevindende, om wijduitgestrekte bezittingen geregeld te besturen, zochten

voor zichzelf een hulpmiddel in dergelijke splitsingen en leeningen, die, aan de eene zijde, hen van de last des bewinds voor een groot gedeelte ontheffende, hun aan den anderen kant krachtdadige hulp verzekerden, als zij van buiten vijandelijk wierden aangevallen, of, om deze of gene redenen, zelve eenen oorlog aanvingen.

Deze inrigting was dierhalve uit haren aart, bij de toenmalige omstandigheden, noch zoo gedrochtelijk, noch zoo schadelijk, als zij vervolgens is geworden, toen de voornaamste Leenbezitters, van der Vorsten onvermogen misbruik makende, zich allengs en meer en meer onttrokken aan hunne oorspronkelijke ondergeschiktheid en het als meer dan voldoende begonnen te beschouwen, zoo zij den Landsheer, wegens de van hem ter leen ontvangene gronden, nu en dan nog eene zekere, in waarheid niets beteekenende, hulde toebagten. Van hier toch die felle oorlogen tusschen Leenheeren en Beleenden of Vazallen, die, tot in den aanvang der Zeventiende Eeuw, vooral in Frankrijk, de vruchtbaarste oorden in woestenijen herschiepen en de ellende der ingezetenen veelmalen ten top voerden, tot dat eindelijk een groot man, begaafd met een vindingrijk vernuft, een geslepen oordeel, een helder doorzicht en eenen onwankelbaren meed, in één woord, tot dat de Kar-

di-

dinaal DE RICHELIEU de tengels des bewinds met eene vaste hand aangreep en den breedelloozen euvelmoed der Leenmannen voor het gezag der Koningen deed bukken. Van toen af begon een regelmatig bestuur de vernielende wanorde des Leenstelsels te vervangen, en de willekeurige beschikkingen over het leven en de bezittingen der onderdanen plaats te maken voor eene betamelijke uitdeeling des regts, terwijl eene daaruit geborene en zich meer en meer bevestigende binnenlandsche rust de woestheid der Middeleeuwen van langzamerhand deed verdwijnen.

Zeer moeilijk en misschien nog nutteloozer zoude het zijn, het eerste tijdstip van de vestiging des Leenstelsels in het zekere te willen bepalen. Wel is het eene begeerlijke en allerheilzaamste zaak te zwakheden en verkeerde begrippen te leeren kennen, waaraan de menschen onderhevig zijn geweest; maar met naauwkeurigheid te weten, wanneer dat hebbe plaats gehad, kan ons in geen opzicht bevoordeelen en mag gerangschikt worden onder alle zulke kleinigheden, waarmede men maar al te dikwijls het geheugen belast, zonder voor het verstand het minste nut te stichten. De geleerde CHANTEREAU heeft wel beweerd, dat de erfelijke Leenen eerst na HUGO KAPET, dat is, na de Tiende Eeuw zijn ingevoerd (*), doch die

---

(*) *Traité des Fiefs.*

die vermindering van de oudheid dezer inrigting is door vele, niet min geleerde mannen, met bondige redenen, wederlegd geworden; ook mag men, met genoegzamen grond van zekerheid, aannemen, dat het Landschap Normandye reeds in den jare negenhonderd en twaalf ter leen gegeven, of als zoodanig afgeperst is geworden. Bovendien hebben sommigen, in het bijzonder de geschied- en oudheidkundige PORCERIN (*), overtuigend bewezen, dat KAREL DE GROOTE reeds, niet alleen Leenen uitgegeven, maar, wat meer is, zoodanige giften gedaan heeft, achtereenvolgens eene overoude gewoonte der Lombarden.

Doch om van den oorsprong tot de zaak zelve terug te keeren, zoo valt te dien opzichte in de eerste plaats en bovenal aantemerken, dat die krijgshaftige instelling, waarbij alleen de gewapenden den Staat uitmaakten en elke landbezitter zich steeds moest vaardig houden, om, op den eersten wenk van zijnen Landheer, ten strijde op te trekken, hoezeer boven de vroegere verwarringen verkieslijk, nogthands ontelbare gebreken medebragt en den Staat dikwerf aan inwendige beroerten bloot en ten prooi stelde. Hun toch, die gestadig, als met het zwaard in de vuist, ten oorloge vaardig staan, gelust het niet zelden de kracht
hun-

(*) *Coutumes de Normandie.*

hunner wapenen , ook ongevergd en zonder eenige toereikende reden , moedwillig te beproeven ; en , vermits men niet altijd buitenlandsche vijanden te bestrijden vond , kon het niet anders , of zulk een algemeene krijgsgesest moest dikwerf bloedige oncenigheden onderling tusschen landgenooten doen geboren worden , voornamelijk onder menschen , die , zoo min door kennis en beoefening van wetenschappen en letteren beschaafd , als geleid door eene goede wetgeving , alleen in de grootere kracht en de meerdere vaardigheid des ligchaams een onomstotelijk bewijs van regt meenden te vinden.

Niet beter of regelmatiger stelde de Maatschappij hare vermogens uitwendig te werk. Beklaagt men zich nog in onze dagen over de langzame , onregelmatige , en onordentlijke bewegingen en bedrijven van bondgenootschappelijke legermagten , men beoordeele uit dat zelfde gezichtspunt , wat nut de Algemeene Landsheer trekken mogt van legers , uit eene menigte verschillende gewesten bijeen verzameld , en uit lieden bestaande , die of geheel ongecofsend waren , of wier krijgskunst in geenen deele onderling overeenstemde ; die daarenboven alle een bijzonder belang op het oog hadden en zich , de een zoo min als de ander , aan eenige geregelde tucht wilden onderwerpen. De legers waren gevolglijk niets anders , dan verwarde mengelklompen , uit ongeljkslachtige , dikwijls tegenstrijdige ,

dige, nooit uit gelijksoortige, wel overeenstemmende deelen, maar als bij toeval, opeengedrongen. Van hier dan ook, dat de veldslagen van die eeuwen doorgaands ter hoofdzaak luttel afdeden en veelcer te beschouwen zijn als wederzijdsche stroperijen en wraakgierige verwoestingen van ligtgewapende benden of van roovers, dan dat zij eenige overeenkomst hebben zouden met krijgsovereenkomsten, naar een geregeld en bevorens wel overlegd ontwerp, met beleid bestuurd en ten uitvoer gebragt.

Hierin ondertusschen bestonden op verre na nog niet de hoofdgebreken der Leenregering. Van veel grooter gewigt was het, dat dezelve 's menschen geest in slaap hield, het vernuft beïdelde, en eene onoverkomelijke hinderpaal in den weg stelde aan de vordering der rede en de ontwikkeling des verstands. Nergens immers, waar de regering wankel en zonder klem is, waar geene wetten den zwakkeren tegen den moedwil des sterkeren beschermen, waar men dus zijns levens zelden, zijner bezittingen schier nooit zeker mag zijn, kunnen zich de zielsvermogens oefenen en uitbreiden, of de geest zich verheffen boven den lagen kring der stoffelijkheid: waar zulk eene ellende plaats vindt, zorgt men alleen voor het noodzakelijke, niet voor het aangename, en de mensch blijft er ongelukkig, omdat hij onkundig is van zijnen zedelyken aanleg.

Zoo

Zoo dan maakte de staatkundige kennis ook in Nederland geene grootere vorderingen, dan elders. De verschillende Gewesten werden geregeerd door Hertogen of Graven; doch ik acht het als noodeloos, den oorsprong dier namen of den aart dier waardigheden langs taal- of geschiedkundige en, in zulke gevallen, doorgaands duistere wegen natespooren: genoeg zij het hier te weten, dat die Heeren van oudsher Dienaren geweest zijn der Frankische Vorsten, welke hun, even als aan andere Leenmannen, een stuk gronds of een overheerd gewest ter besturing hadden aanbetrouwd. Zij waren dierhalve, oorspronkelijk en in den eigenlijken zin, Landvoogden, wier gezag nu eens eene meerdere, dan eens mindere uitgestrektheid had, en zij bleven den Frankischen Oppergebieder in die hoedanigheid van alle hunne verrigtingen rekenschap verschuldigd: met dat al heerschten zij willekeurig over de aan hun gebied onderworpenen volken. Want ofschoon hun berigtschrift (*instructie*), zoo als door sommigen beweerd wordt, moge hebben ingehouden, dat zij de bijzondere landen, volgens de aldaar stand hebbende wetten en gewoonten, besturen zouden, baatte dit echter den ingezetenen weinig, wat derzelver vrijheid en veiligheid betrof, dewijl die wetten zelve te gebrekkig en de gewoonten of gebruiken te veel afhankelijk waren van de zeden en begrippen der heerscheren. Ik voor mij zie
dier-

dierhalve ook daarin geene reden, waarom ik de regering dezer Landen van die tijden niet voluit willekeurig zoude noemen.

KAREL DE II, met zoo veel regts door zijne tijdgenooten de EENVOUDIGE bijgenaamd, zekerlijk de onvoorzichtigste en, (de beklagenswaardige LODEWIJK de XVI alleen uitgezonderd,) de ongelukkigste Vorst, die immer den Franschen troon beklom, beging, bij vele andere jammerlijke misslagen, ook dien van vast te stellen: « dat « bij het afsterven van eenen Graaf, deszelfs « Graafschap door de magen van den overledenen « zoolang zoude bestuurd worden, tot dat de « zoon of afstammeling in staat zoude zijn, om « de teugels des bewinds in handen te nemen, « mits zulk een bestuur wierd uitgeoefend in naam « van den minderjarigen Graaf. » Deze dwaze inschikkelijkheid toch was oorzaak, dat de, tot hiertoe verkieslijke, Graven op een aangeboren regt aanspraak begonuen te maken en zich zelven te beschouwen, als van nature bevoegd, om aan de regering deel te nemen: zoo zetteden zich deze Dienaars en Vazallen van den Vorst, de een vroeger, de ander later, in een erfelijk bezit der gewesten, die hun alleenlijk tot wederopzeggens toe waren aanvertrouwd geworden, bepalende zij zich voorts tot het in schijn eerbiedigen van den Heer, die hen met de regering oorspronkelijk beledend, maar dezelve hun nu met der daad afgestaan had;

en

en dat eerbiedigen geschiedde zelfs om geene andere reden, dan om, ingevalle van nood, nog altijd aanspraak te kunnen maken op 's Vorsten bescherming (*).

Op deze zelfde of dergelijke wijze verkregen ook de Graven dezès Lands een veel uitgestrekter gezag, dan hun aanvankelijk had toegekomen; en het zij waar of niet, dat in de Tiende Eeuw die zelfde KAREL DE EENVOUDIGE het Graafschap Holland hebbe afgestaan aan zekeren zijnen getrouwen DIRK, onbetwistbaar is het in allen gevalle, dat, met dezen DIRK, DIDERIK, of THEODERIK, de opvolging der Graven van dat Gewest eenen aanvang heeft genomen.

Bij mangel van duidelijke en aanneembare bescheiden, zijn ons echter de meeste omstandigheden, die zulk eene aanstelling of verheffing van dezen eersten Hollandschen oppermagtigen Graaf zijn voorafgegaan of haar vergezeld mogen hebben, ten eenemale verborgen gebleven; doch
ook

(*) *Hier is slechts één tak van de bron der Leenregering, of eigenlijk slechts haar Derde Tijdperk, in aanschouw genomen. Wie over den oorsprong, den ouderdom en de trapsgewijze vestiging van dat Stelsel in het algemeen klare begrippen verlangt, kan zijnen weetlust volkomen bevredigen bij den Heer Mr. J. D. MEYER, Institutions Judiciaires, (voornamelijk) Vol. I. Chap. 13, 14 et 15.*

ook is die onkunde niet zeer bejammerenswaardig; want, waarlijk! Vorsten en Volken van die eeuw leveren te weinig trekken op, voor den Wijsgeer van zoo veel belang, dat hij, op grond van hetgeen hij er van weet, wegens hetgeen hij niet kan te weten krijgen, zich niet zeer gemakkelijk zoude kunnen troosten.

Weldra, (dit toch mag men voor genoegzaam bewezen houden,) matigden deze Heeren zich over het volk des Lands geen minder gezag aan op hunnen eigen naam, dan zij bevorens in naam van den Opperleenheer uitgeoefend hadden; en zeer bezwaarlijk zoude het vallen, door eenig aanneembaar bewijs aantetoonen, dat dit gezag door eenige voorwaarden of bepalingen is beperkt geweest. De Graven immers waren, onder die benaming, Heeren des Lands, Hoofden en Gebieders van het volk van oorlog. Zij beslisten naar welgevallen over vrede en krijg. Zij deelden het regt uit, of in persoon, of door hunne daartoe aangestelde ambtenaren. Zij hadden, genoegzaam eigendunkelijk, de wetgeving in handen; want ook de zoogenaamde Landdagen waren weinig meer, dan ijdele vertooningen, als bestaande slechts uit een klein getal voorname Heeren, die, op 's Vorsten opontbod, ten Hove verschenen, om in alles te stemmen overeenkomstig den meesterlijken wil, en, na zulk een spel eene wijl gespeeld te hebben, (hetwelk heeten moest den

staat

staat der Landen in aanschouw nemen en er hunne bedenkingen over inbrengen,) gerustelijk naar hunne Bisschoppelijke zetels, Abtdijen, of Ridderlijke Sloten terug te keeren.

De volksvergaderingen, weleer bij Batavieren en andere Germanen in zwang, waren schier overal in onbruik geraakt. Den volken was sints lang de uitoefening van het hun aangeboren regt, om over hunne eigen belangen te raadplegen, listig of gewelddadig ontworpen. De Dwingelanden van die eeuwen, hoe onbeschaafd en onkundig voor het overige, waren steeds loos genoeg, om te bevroeden, dat alle invloed des volks op de regering hunne magt en inkomsten zoude kunnen verminderen, en weerden dit dierhalve uit al hun vermogen, nu eens openlijk, dan door geheime kunstnarijen.

De zoo even genoemde inkomsten, eerst bekend onder den naam van vrijwillige giften, werden vervolgens ook tegen 's volks wil geheven, of der behoefte menigte op eene gewelddadige wijze afgeperst, hetgeen deze heffingen voor 't minst den, daarna gebruikelijken, naam van Graaflijke Beden geheel onwaardig maakte.

Niet beter was het gesteld met belastingen op vaste goederen; want het behoorde onder de zoogenaamde regten van den Landsheer, te dien opzichte zulke vorderingen te kunnen daarstellen, als de toestand van zijne schatkist vorderde, of

liever, naar gelang zijne geldverspillingen het hem noodzakelijk maakten, of hem door geldgierigheid en zucht, om zich te verrijken, in den zin wierd gegeven.

Zoo weinig verschilde toen de Regering dezer Landen van de volstrekt eigendunkelijke. Allengs echter begonnen de Graven deze grenzelooze magt eenigermate met hunne voornaamste Leenmannen te deelen. Drie honderd jaren na de instelling van der Graven erfelijk bestuur, was dit deelgenootschap aan 's Vorsten gezag reeds zelfs derwijze gevestigd, dat men hetzelfde, ofschoon aanvankelijk als loutere gunst geschonken, aanmerkte als een regt, op oude gebruiken steunende en toebehoorende aan 's Lands zoogenaamde Edelen, die er dan ook dikwerf, zelfs op eenen hoogen toon, als op hun eigendom, aanspraak op maakten en het als zoodanig met kracht verweerden.

Doch, (mogt men hier met reden vragen,) van waar onder de Nederlanders zulk een bevoorregte stand? Hoe bekwamen eenige bijzondere personen de bevoegdheid, om zich te doen beschouwen als een afzonderlijk ligchaam, boven het verdere deel des volks in rang en regten verheven? — Om deze vragen naar eisch te beantwoorden, zal ik mij eenen min of meer wijldlustigen uitstap moeten veroorloven.

Bij de alleroudste volken, namelijk, was reeds een zekere voorrang of een grooter aanzien toe-
ge-

gekend aan de zonen van helden en andere verdienstelijke burgers; en zulk eene, (mag ik het dus noemen,) onwillekeurige achting is een onmiddelijk gevolg der geheugenis aan roemruchtige en nuttige bedrijven. De eerbied, dien het Romeinsche Volk steeds behield voor het geslacht der VALERII, had zonder twijfel zijnen voornamesten grondslag in het herdenken aan de hoogste verdiensten van POPLIKOLA. Doch ofschoon men van oudsher zulke zichtbare sporen ontwaren mogt van een zeker aanzien, bij enkele stammen duurzaam bezeten, en spruitende uit voorouderlijke roemwaardige bedrijven, men verviel echter daar nooit tot de spoorlooze dwaasheid, om er bepaalde voorregten aan te verbinden, veel minder om dat zelfde aanzien te doen stand houden ook jegens de nakomelingen eens beroemden mans, schoon deze zich door hun gedrag alle vereerende onderscheiding onwaardig maakten. Integendeel zag men te Athene, zonder dat iemand zich daar over verwonderde, eenen verachtelijken LYSIMACHUS, den ontaarten kleinzoon van den uitmuntenden ARISTIDES, de kostgewinnen met het uitleggen van droomen op de hoeken der straten. — De Romeinsche zoogenaamde Patriciërs, zijnde de afstammelingen der Raadsheeren door ROMULUS verkoren, leveren het eerste voorbeeld op van eene meerderheid, aan geboorte verbonden; en het vooroordeel, als

of deze in der daad van nature voortreffelijker waren, dan de overige Romeinen, bleef zoo lang stand houden, tot dat het Volk begon te ontwaren, door het verdrijven der Koningen zich wel aan den willekeur van eenen enkelen sterveling te hebben onttrokken, maar daarin tegen nu, in stede van aan éénen Heer, aan eene menigte dwingelanden onderworpen te zijn. Van toen af opende het de oogen voor den waren aart der burgerlijke betrekkingen, en het besef, dat het regt, om in de maatschappij, van welke men een medelid is, tot eeramten te geraken, niet aan geboorte, maar aan verdiensten alleen behoort verbonden te zijn, bragt weldra aan alle die verderfelijke voorregten van eenen toevalligen stand den gevoeligsten slag toe, zoo dat het Patriciaat eindelijk een bloote titel wierd, en zij, die tot dezen rang behoorden, voor het vervolg zich er onderling mede mogten kittelen, maar niet het geringste wezenlijke voordeel konden zij meer trekken van eene benaming, die niet slechts gehaat bij het Volk, maar zelfs in het oog van den Wijze bespottelijk was geworden.

Alle uitmuntende mannen verkregen, in en ook vóór die tijd, den eernaam van EDEL (*Nobilis*), waardoor niet blootelijk schitterende hoedanigheden werden aangeduid, maar tevens alles, wat den gewonen kring der menschen of der dingen overtrof. CICERO in den Ridderstand of eigenlijk

lijk uit een burger-geslacht geboren, en MARIUS, herkomstig uit de heffe des volks, zijn beide, ter oorzaak van hunne uitmuntende begaafdheden en groote daden, met den eernaam EDEL beschonken geweest.

Niet anders ook was het gelegen met den tijtel van VOORNAAMSTEN, (*Optimates, Proceres, Principes,*) als waardoor men alleenlijk den bezitter van een uitgebreider gezag verstond, in vergelijking met de zulken, die minder gezags hadden, maar nimmer een geboorterecht, veelmin een bevoorregt Staatsligchaam; weshalve onze Geschiedschrijver WAGENAAR des rigtigen spoors geheel bijster is, als hij, het getuigenis van TACITUS inroepende, bij het schetsen van de zeden der Germanen en Batavieren, het woord NOBILES door dat van *Edellieden* vertolkt. Zekerlijk heeft TACITUS daarmede geene zulke Edelen bedoeld, als in de duistere Middeleeuwen bestaan hebben gekregen, en gelijk zij ons nu nog bekend zijn, maar alleen de Voornaamsten; iets, dat men bij alle onbeschaafde volken ontmoet; en nooit heeft die Romeinsche Geschiedschrijver, toen hij zich van dat woord bediende, kunnen verwachten, dat men in latere eeuwen, op zijn gezag, droomen zoude van eenen Bataafschen Adel, waar een CIVILIS, een VERRITUS, een MALORIX, een BRIGANTIKUS en dergelyken,

onder geteld moesten zijn geworden (*).

Men heeft dierhalve den ouden Batavieren ongelijk aangedaan, als men hun, die evenzeer door eenvoudigheid als door behoefte, onderling gelijk waren, het ergerlijke gevoelen toeschrijft, dat de natuur zelve een onderscheid zoude daarstellen tusschen menschen en menschen, wat namelijk hunne regten en verpligtingen betreft: daar deze hoogst dwaze en belagchelijke doling, (ofschoon haar eerste oorsprong met geene volkomene zekerheid te bepalen zij,) allerwaarschijnlijkst onder de hedendaagsche volken eerst eenen aanvang heeft genomen bij de geboorte van den Adel, zoo als wij dien stand hebben leeren kennen, en gevolgljk niet wel van vroeger zal kunnen dagteekenen, dan van de Regering van KAREL DEN GROOTE (†).

Beschouwt men nu deze zoo gedrochtelijke, als menschonteerende instelling uit het ware oogpunt, dan zal men ook weldra overtuigend ontwaren, dat zij alleen op geweld en onwetendheid

ge-

(*) *Hierin blijf ik tot op dit oogenblik in gevoelen verschillen van den Heer MEYER, Institutions Judiciaires T. I. Ch. 7.*

(†) *Men zie ook hier over het boven aangehaalde voortreffelijke Werk van den Heer MEYER, ter aangew. pl. en icts vroeger.*

gegrondvest is. De Vorsten van den tweeden en minderen rang, en onder dezelve ook de Hollandsche Graven, (eerst Leenmannen der Franke Opperheeren en vervolgens bij het Duitse Leenheerschap gerekend,) hadden, toen zij zich geheel onafhankelijk zochten te maken, de magt en de hulp hunner naburige Leenmannen noodig. — Dit toch was een kenmerk en een hoofdgebrek tevens van de Leenregering, dat, ofschoon ook de oppermagt bij den Opperheer wierd geacht te berusten, de onderscheidene deelen dier magt aan anderen ter uitoefening wierden afgestaan, zonder desniettemin een geheel te blijven uitmaken, hetgeen het eigenlijke oppergezag altijd en zeer merkbaar belemmerde en verzwakte. — De Graaf moest dan, zoude hij zijn oogmerk, om zich onafhankelijk te maken, immer bereiken, de voornaamsten en vermogendsten zijner eigene Leenmannen naar de oogen zien, opdat zij de vestiging van 's Graven onafhankelijkheid mogten willen smakelijk maken bij hunne onderhoorigen, die, alhoewel zij, volgens alle gezonde denkbeelden van regering, den Vorst in de eerste plaats behoorden te gehoorzamen, niettemin doorgaands aan hunne bijzondere Heeren veel sterker verknocht waren. Te dien einde nu beschonk de Graaf deze Leenmannen of Landbezitters met velerlei giften en met voorregten boven andere ingezetenen. — Van die tijd af was het, dat men

zoodanige bevoorregte burgers, van wege de uitgestrektheid hunner bezittingen en de meerderheid van hun gezag, *edele*, dat is uitstekende, Mannen begon te noemen; en dit bijvoeglijke naamwoord door verloop van tijd in een zelfstandig overgegaan zijnde, werd ook welhaast, hetgeen bevorens slechts een onderscheidingstijtel geweest was, het merkteeken van eenen bijzonderen stand. Op deze wijze, zoo als groote gewrochten niet zelden uit geringe oorzaken hunne geboorte ontleenen, kwam, uit de toevallig ingevoerde benaming van *edel*, eindelijk de Adelstand te voorschijn.

Velen heeft het gelust naar den oorsprong van den Adel een wijdloopig onderzoek te doen, en het ontbreekt niet aan schrijvers, die te dezen opzichte zeer verre van mij in gevoelen verschillen. Wat mij betreft, ik verlang mijne hier boven voorgedragen denkbeelden niemand op te dringen; maar wil ik integendeel den anders denkenden alles gewonnen geven: men bewere alleenlijk niet, dat zulk een bevoorregte stand op eene wettige geboorte aanspraak kunne maken, maar erkenne veelmeer, wat waar en onwedersprekelijk is: dat, namelijk, de Adel, zoo als dezelve in de meeste Staten van Europa nog een dadelijk aanweezen heeft, herkomstig is, of uit overweldiging, of uit verkrachting van de Natuurwet, of uit die beide tegelijk.

Ondertusschen beteekende, in de eerste tijden der Graaflijke Regering, het gezag der Edelen hier te lande niet veel; zelfs schijnt hetgeen zij toen in die hoedanigheid verrigften, als daar is het mede onderschrijven van sommige Opene Brieven, en dergelijke meer, door hen veeleer te zijn gedaan als Hovelingen, Raadsmannen, of Dienaren van den Graaf, dan wel als deelgenooten aan het bestuur des Lands: maar van langzamerhand hebben zij, door de omstandigheden geholpen en misbruik makende van de zwakheid der Vorsten, zich voorgedaan en doen aanmerken, als een wezenlijk bestanddeel van den zoogenaamden Regeringsvorm; en sedert die tijd ondernamen de Graven zelden iets van gewigt, dan na zich vooraf door den mond der Edelen, (hetzij dan in ernst, of alleenlijk voor de leus,) te hebben doen inlichten nopens den staat des Lands, en derzelve gevoelen over de ontworpen maatregelen vernomen te hebben.

Hoe middelerwijl de toestand geweest zij der zoogenaamde Onëdelen, voor welke toch, niet minder dan voor de Edelen, de Maatschappij moest geacht worden te bestaan en de Regering te zijn ingesteld, alsmede der zoodanigen, die gedwongen waren, om, met den arbeid huns lichaams, te voorzien in de behoeften van den Vorst en van deszelfs adellijke medehelpers, dit zekerlijk valt niet zwaar om te beseffen, als men slechts

slechts den geest en de algemeene stelregels van die tijden voor oogen houdt. Wel was allengskens de eigenlijk gezegde slavernij verdwenen, maar de afzichtige voetsporen van dien tegennatuurlijken stand bleven, tot smaad der menscheit, nog zeer lange aanwezig en kennelijk, zoo als onze Vaderlandsche Gedenkschriften er, tot aan het einde der Tiende Eeuw, getuigenis van dragen. Heeft men zelfs niet nog heden ten dage in de meeste Nederlandsche Gewesten, in de zoogenaamde Heerendiensten en meer dergelijke tyrannische verplichtingen, de onmiskensbare overblijfselen der drukkende afhankelijkheid, waarin het grootste getal der inwoneren zoo lange door een handvol Edelen is gehouden geweest.

Ellendig stond het dan geschapen met den grooten hoop. Gelukkig nog, zoo onkunde en vooroordeelen den op- en ingezetenen niet hebben toegelaten, om al het gewigt, al het knellende, al het menschonterende te gevoelen van het juk, dat men hun om den hals had gewrongen. Dan wat hier van zij, gelijk de eene kwaal niet zelden door de andere wordt genezen, zoo moest de dweeperij eens uitheemschen Kluizenaars strekken, om ook hier te Lande verbetering van der in- en opgezetenen lot te weeg te brengen, en de ijhoofdigheid der Kruisvaarderen ten middel dienen, om de slavernij van onzen

vaderlandschen bodem te verbannen. — Zij toch die lijf-eigenen van trotsche Edellieden, of van baatzuchtige Abten waren, trokken veel liever als krijgsknechten naar het Heilige Land, dan zich door wrevelige en schraapzieke meesters langer te laten kwellen, uitzuigen en mishandelen, en, het Teeken des Kruisses alzoo tegen drukkende kluis- ters verwisselende, zag men eindelijk de stond geboren, waarop de burgerlijke slavernij uit het grootste gedeelte van dit ons werelddeel, van lie- verlede, voor altijd verdwijnen zou.

Het platte land bleef middelerwijl, ofschoon het nijverste en nuttigste deel der Natie bevattende, nog steeds met een oog van onverschilligheid be- schouwd worden. Toen reeds voedden de Ede- len den waan, dat zij van nature gerechtigd waren, om alle zulke burgers, welke niet in bemaarde steden woonden, gemeenlijk met den naam van boeren bestempeld, waar het te pas kwam, te vertegenwoordigen; en de Graven vonden het niet strijdig met hun bijzonder belang, zulk eene eigendunkelijke aanmatiging, als een wel bewezen regt, te laten gelden. Op deze wijze vestigde zich onder ons die staatkundige dwaling, welke, bij de oprigting van het Gemeenebest der Zeven Ver- eenigde Nederlanden, door den Prinse van Oranje en 's Lands Staten almede, als iets wettigs be- schouwd en bevestigd zijnde, haar hatelijk aan- wezen, in weerwil onzer meer opgeklaarde be-
grip-

62 STAATKUNDIGE VERLICHTING

grippen, tot op dit oogenblik heeft staande gehouden.

Evenredig aan den staat des platten lands waren ook de regten en het gezag der Steden. Nergens ontmoet men in de tijden, welke wij hier op het oog hebben, het geringste spoor van eenigen invloed, dien de stedelingen gehad zouden hebben op de algemeene regering des Lands. Schouten en schepenen immers handhaafden in 's Graven naam het regt, zoo het heette, van den Grave; en of men al voorbeelden bijbrengt van het raadplegen van Steden, dit gebeurde alleen in enkele gevallen en bij bijzondere vergunningen van den Vorst, weshalve die voorbeelden nooit tegen het door mij beweerde als bewijzen kunnen gelden. Wilde men ze nogthands, op getuigenis van partijdige of bevooroordeelde Schrijvers, als zoodanig beschouwd hebben, dan nog zullen zij niet verder kunnen strekken, dan ten blijke van tijdelijke gunsten van den Heer, waaruit men, met geen regt altoos, algemeene gevolgtrekkingen mag afleiden.

Zoodanig dan was de inwendige staat van Holland onder de oudste onafhankelijke Heeren van dat Gewest, en weinig verschilde daarvan die der overige Nederlanden, zoo als het voor 't minst mij, na een gezet en langdurig beoefenen onzer Geschiedenis, is voorgekomen. Dwaal ik, men wijte het mijner kortzichtigheid, niet aan voorin-

genomenheid, veelmin aan kwaden wil, als ik verklaren moet, in alles, wat ik nopens die tijden gelezen, onderzocht en nagedacht heb, geen schijn zelfs van burgerlijke vrijheid bespeurd te hebben. Evenwel, ik spreek in den bepaaldsten zin van die tijden; want vervolgens verbeterde zich de toestand der stedelingen zeer aanmerkelijk, zoo zelfs, dat zij de Edelen, welke zij in wezenlijke waarde altijd overtroffen hadden, ook in vermogen en gezag begonnen te evenaren. Eertijds onvrijen, lijt-eigenen, slaven, met al het hunne van eens anders wenken afhankelijk, verkregen zij daarna aanzienlijke middelen, waardoor zij zich konden doen gelden; hetwelk zij voorname-lijk te danken hadden aan hunne nijverheid, het gewone kenmerk eener saamgeschoolde menigte, die zich allengskens beschaaft en welker behoeften van dag tot dag vermeerderen. Langs dezen weg leerde men onder ons reeds vroeg rijkdom kennen als een vermogend middel, om aanzien en gezag te verwerven; hetgeen tevens, als van zelve, de dwaasheid deed zien van de oude stelregel, dat alleen zij, die landheerlijkheden bezaten, vóór aanzienlijk te houden waren; een stelregel, die het oog der eerzucht zich geheel deed vestigen op zoodanige goederen, en gevolglijk alles van oorlogsroem, of liever van roof en geweld deed hopen en verwachten.

In de eerste tijden hadden de Graven, als het
hun

hun aan geld mangelde, ter bekoming van hetzelfde, het voorbeeld voor zich van de oude Frankische Baronnen, die er geene gewetenszaak van maakten, om de kooplieden, toen voor het grootste gedeelte Joden, door lokaas van winst en voordeel tot zich te trekken en ze vervolgens, onder het eene of andere voorwendsel, vooral onder dat van de Godsdienst, naakt uit te schudden, ja zelfs die ongelukkigen, na ze van hunne eigendommen beroofd te hebben, jammerlijk om het leven te brengen. Maar plonderingen van dien aart lieten zich niet op den duur in het werk stellen. De vrees voor de gevaren, met zoodanigen koophandel verbonden, begon eindelijk vermogender te worden, dan het lokaas der voordeelen, die dezelve anders scheen te beloven. De Vorsten moesten dierhalve op nieuwe middelen bedacht worden, om een gedeelte van de rijkdommen der ingezetenen in hunne schatkisten te doen overstroomen. Uitbreiding van der burgeren vrijheden, vermeerdering van der steden voorregten, deelgenootschap van deze bijzondere maatschappijen aan de algemeene regering des Lands, dit een en ander werd op prijs gesteld en van den Graaf tegen gereede penningen ingekocht; of, (om het in één woord te noemen,) vrijheid werd gemild tegen geld.

Zie daar dan de ware bron, vooral in Holland, van de zoogenaamde Privilegiën! Want of

al sommigen door de Vorsten, uit zwakheid en vrees, eenige weinige uit eene wezenlijke landsvaderlijke goedhartigheid mogen zijn verleend geworden, verreweg de meeste zijn hunne geboorte verschuldigd geweest aan derzelve bijzonder belang of de dadelijke en dringende behoeften: alle onze Vaderlandsche Gedenkschriften dragen hier van getuigenis en leveren daarbij tegelijk de onwedersprekelijkste bewijzen in menigte op, dat onze voorouders, (van wier onwrikbare vrijheidsmin dikwerf de wonderigste ophef is gemaakt, als hadden zij daarin alle andere gelijktijdige volken verre overtroffen,) de eerste grondslagen zelfs der maatschappelijke vereeniging niet kenden, ja niet het minste denkbeeld hadden van den omvang der menschelijke en burgerlijke regten, noch van derzelve onvervreemdbaarheid. Zij immers, die een gedeelte van de hun aangeborene vrijheid als een voorwerp van koophandel beschouwden en met hun geld betaalden, of het als gunst en geschenk, met nederige dankerkentenis, uit 's Vorsten hand aannamen, moesten wel vast in het begrip staan, dat iets zoodanigs hun wettig eigendom niet was, noch zijn kon, voor en al eer het hun geschonken was, of zij het gekocht en den prijs er voor opgelegd hadden. — Jammerlijke onkunde, voorwaar! doch op verre na niet gelijk te stellen met de verachtelijke botheid, of de eerlooze schelmerij der zulken, die,

E

zelfs

zels nog in onze leeftijd, de uitgebreidheid van de vrijheid des Volks en de hoeveelheid van deszels regten willen afgeleid hebben uit den wil der Vorsten, met voorbijgang van den wil der Natuur; ja die openlijk durven beweren, dat het Volk niet verder iets te eischen of te zeggen hebbe, dan voor zoo veel dit voorheen door eenen FLORIS, eenen AELBRECHT, of eenen FLIPS genadelijk is toegestaan geworden. Waarlijk! zoo het denzulken niet aan gezond menschenverstand ten eenemale mangelt, of is bedriegen en het blindhokken der menigte niet hun wezenlijk doel, dan leggen zij, door het prediken van zoodanige leer, voor het minst allerduidelijkst aan den dag, dat hunne begrippen, in de voormelde opzichten, de duisternis der middeleeuwen niet ontwassen zijn, en dat de denkbeelden, welke zij zich van den aart en het wezen der Burgerlijke Vereeniging vormen, hen geheel onwaardig maken, om, in meer verlichte tijden, Leden, laat staan Medebestuurders, van dezelve te zijn. — Doch laat ons, na deze korte en, zoo ik geloof, niet ongepaste uitweiding, tot ons eigenlijk onderwerp terugkeeren (*).

De

(*) *Zoo veel te zonderlinger zijn zulke dwalingen, daar de Beginselen der burger-maatschappijen, vooral bij de Germaansche Volksstammen, (trouwens ook bij de Grieken en Romeinen,) zoo blijkbaar de Souverei-*

De Keuren, eerst aan de Zeeuwsche en vervolgens ook aan de Hollandsche Steden verleend, leveren het eerste voorbeeld op van het belang, dat die afzonderlijke maatschappijen den Graven begonnen in te boezemen. Toen reeds berekenden de Vorsten, van welk een groot nut de Steden hun te eeniger tijd konden zijn, tot uitbreiding van hun gezag, zoowel inwendig, met betrekking tot hunne meest vermogende Leenmannen, als uitwendig, ten opzichte van andere Oppermagtige Gebieders.

Wat die Keuren zelve betreft, zij bepaalden, bij meer andere zaken, inzonderheid straffen voor misdrijven en regelden het behandelen en vonnissen der schuldigen door 's Vorsten ambtenaren, tot dat einde in de steden aangesteld; en deze gunst der Graven, (zoo weinig wist men van vrijheid,) werd voor de vrijheid zelve gehouden, in zoo verre, dat de eerste Keuren, door FLORIS DEN IVe, in den jare twaalfhonderd drie en twintig, aan die van West-Kapelle verleend, den heilklinkenden naam van Vrijheids Keur (*Libertatis Chora*) verworven hebben. Ecnige jaren daarna verkregen ook de steden Haarlem, Alkmaar en Delft,

---

reiniteit des Volks, bij de eenhoofdigheid der uitvoerende magt, of eene vermenging van de Democratie met de Monarchie, aan den dag leggen.

Delft, onder de regering van WILLEM DEN IIe, soortgelijke Keuren, tegen betaling eener zekere somme gelds aan de vorstelijke schatkist.

Het aanzien der Stedelingen, door de welvaart, die een weldadig gevolg hunner nijverheid was, zichtbaar toegenomen, werd bovendien nog vermeerderd, naarmate de woestheid der zeden voor eene trapsgewijze vorderende beschaving meer en meer week en de bijstand der Burgeren den Graven noodzakelijker wierd. Hieraan mag het worden toegeschreven, dat men de Steden, niet lang na hare eerste vrijlating (*manumissio*) een zeker gezag ziet oefenen in het Landsbewind; zoo dat zij reeds in den beginne der Veertiende Eeuw, zelfs door vreemde Mogendheden, als deelgenooten aan dat bewind zijn beschouwd geworden: waarvan weldra het gevolg was, dat zij zich gerechtigd achtten, om de inhuldiging der Graven door hun zegel mede te bekrachtigen; welke vordering 's Lands Heeren zich ook lieten welgevalen, waarschijnlijk uit het zelfde beginsel, dat den adelijken verkwister niet zelden den burgerlijken geldschietcr naar de oogen heeft doen zien.

Langs den voormelden weg dan verkregen de Regeringen der Steden eene zekere vastheid, welke haar, ofschoon zij zich wel nog niet verstoutten, om den Edelen geheel op zijde te treden, echter eenen zoodanigen invloed deed verwerven, als zij zich niet hadden kunnen voorstellen im-

mer

mer deelachtig te zullen worden.

FLORIS DE V^e, des dwangs moede, waarin hij door zijne Leenmannen gehouden werd, was een dier Vorsten, die bovenal de stedelijke Besturen begunstigten, ten einde deze hem wederkeerig zouden ondersteunen tegen het geweld der Edelen; en Graaf JAN VAN AVENNES schijnt alreeds zoo zeer van het vermogen der Steden overtuigd te zijn geweest, dat hij met dezelve eene overeenkomst sloot ter verdediging des Lands, zonder er eens den Adel in te kennen.

Alle de vrijheden en voorregten, door de Graven van tijd tot tijd verleend, hier stuksgewijze aan te stippen, zoude mijn bestek verre overschrijden en daarenboven ons noch tot leering, noch tot veel vermaak verstrekken: genoeg zal het zijn te weten, dat die zoogenaamde gunsten, aanmerkelyk in getal toegenomen zijnde, niet altijd door de Vorsten als wettelyk verkregen, beschouwd zijn geworden; ja dat niet alleen sommige Graven, maar ook somwijlen derzelve Stedehouders, zoodanige deelen van hun gewaand regt, deze uitvloeisels (*emanatiën*) van hun Oppergezag, eenmaal aan Steden schriftelyk afgestaan, niet te aller tijd hebben aangemerkt, als waren zij voorgeene herroeping vatbaar geweest; ten onregte bij zulke gelegenheden op hun onwettig bewind toepassende een in zich zelf waarachtig grondbeginsel, een onwederspreekbare stelregel der gezonde

Staatkunde, dat, namelijk, de Oppermagt noch verdeeld, noch vervreemd kan worden.

Om van alle inbreuken, op het zoogenaamde Groot-Privilegie van Vrouwe MARIA gemaakt, niet te reppen, en meer andere gewelddadigheden van gelijken of min belangrijken aart stilzwijgend voorbij te gaan, willen wij te dezen opzichte alleenlijk het laatste tijdperk der Vijftiende Eeuw in aanschouw nemen, als waarin men ten duidelikste kan ontwaren, dat het van oudsher in deze Gewesten niet gemangeld heeft aan voorbeelden van straffen, denzulken aangedaan, die moeds genoeg bezaten, om zich te verzetten tegen den willekeur en voor de stedelijke regten in de bres te springen: hetgeen, in den jare veertienhonderd een en tagtig, met den Dordtrechtschen Burgemeester JAN VAN BEAUMONT is voorgevallen, mag beschouwd worden als hier van eene bijzondere toepassing te zijn.

Tot dus verre waren de Graven, van hoe veel verbindende kracht zij die voorregten voor zichzelf schatten mogten, met het verleenen van dezelve niet karig geweest, voor zoo veel zij daarin een gereed middel vonden, om hunne geldmiddelen te stijven; doch ziende, dat der Stedelingen aanzien en invloed alreeds groot genoeg waren, om de wijdstreckende magt der Edelen op te wegen, en daarbij, aan den anderen kant, beducht zijnde, dat, zoo eens de schaal te verre naar de zijde

zijde der Steden mogt overslaan, hun eigen gezag, na de geheele vernietiging van dat des Adels, gevaar zoude kunnen loopen, werd in het gevolg van de uitdeeling van voorregten een veel spaarzamer gebruik gemaakt. Zoo dan gaf FLIPS DE SCHOONE geene, dan zeer bepaalde, voorregten aan de Hollandsche Steden, terwijl de twee Graven, die hem zijn opgevolgd, zich meer bezig hielden met het ontzenuwen en verkrachten der oude, dan met het schenken van nieuwe vrijheden.

Naar der Nederlanderen oordeel bestond dan de Vrijheid in geschenken van den Vorst: geen wonder dierhalve, dat het deelgenootschap, hetgeen zij aan de Wetgeving verkregen, naar hunne meening, op geschonkene voorregten moest gegrond zijn. De voorregten, waarop ik hier in het bijzonder het oog heb, zijn hoofdzakelijk begrepen in- of voortgesproten uit een Handvest van JAN VAN BEYEREN; en het moet den vrijheidminnaar eene gevoelige smart zijn, in den toemeloossten overweldig en onderdrukker, den genen te ontmoeten, aan wien de voorouders de uitoefening van een zoo dierbaar regt, als is dat der Wetgeving, in de eerste plaats hebben moeten dankweten. Hij toch vergunde aan de Hoofdsteden van Holland, met namen aan Dordrecht, Haarlem, Delft en Leyden, « om vergaderingen « en raden met elkanderen te mogen houden, te

« zijner eere en 's Lands oirbaar, mits niet di-
 « gende tegen hem, zijne landen, of zijne heer-
 « ljkheid. » Het was mitsdien eerst in den aan-
 vang der Vijftiende Eeuw, dat het eigendunkelijke
 gezag der Graven, voorheen door den invloed
 der Edelen alleen getemperd, op eene betere en
 meer betamelijke wijze begon beperkt te worden,
 door het aandeel, hetwelk ook andere Leden van
 den Staat aan dat gezag bekwamen; en zoo ver-
 anderde de Regering dezer Landen, die eerst ge-
 heel eigendunkelijk, vervolgens eene vermenging
 geweest was van den Vorstelijken willekeur en het
 gezag van den Adel, (zekerlijk de onverdragelijk-
 ste soort van alle bekende en denkbare regerings-
 vormen,) in eene Alleenheersching, door den
 invloed der Edellieden niet alleen, maar ook door
 dien der voornaamste Burgers, binnen zekere
 palen gehouden, waarbij tevens de toestand der
 gezamenlijke ingezetenen van stonde aan zich
 merkbaar begon te verbeteren, terwijl zij, of-
 schoon van de kennis der Vrijheid nog zeer verre
 verwijderd, de groote waardij van dien schat be-
 ter leerden kennen en aanvankelijk met meerdere
 juistheid beoordeelen (*).

Deze

(*) *Naderhand, en wel bij de vestiging der zooge-
 naamde Staatsregering, veranderde deze stand der
 zaken op nieuw, zeer ten nadeele der Burgerlijke
 Vrijheid, omdat toen die voornaamste Burgers de han-
 den*

Deze vordering in kennis echter, wel verre van de wezenlijke daarstelling en het dadelijk genot der Burgerlijke Vrijheid te bevoordeelen, strekte veel-
 eer daaraan ten nieuwen hinderpaal. Aan de eene zijde wilden dezulken, die bevorens met geen noemenswaardig gezag bekleed waren, maar thands eenen hoogen trap van aanzien beklommen, (zoo eigenbatig en onredelijk is de heerschzucht!) in geen deele gedogen, dat de magt, welke zij kort-
 lijns hadden verkregen, door eenigen invloed des Volks op hunne raadplegingen en bedrijven, beperkt of verminderd wierd. Van den anderen kant waren zij, die zich door de omstandigheden gedrongen hadden gezien, om anderen in hun gezag te laten deelen, in verre na niet gezind, om de daaruit ontstane Vergaderingen en Raden der Steden, wier aanzien, door eene vereeniging met 's Lands Edelen op de zoogenaamde *Dagvaarten* zoo aanmerkelijk vergroot was, in dier-
 voege te beschouwen, als waren die bijeenkomsten, of als behoorden zij te zijn Vergaderingen van Verteegenwoordigers eens Vrijen Volks, wiens regt op 's Lands bestuur, of liever wiens wezenlijke Oppermagt erkend en aan twijfel noch be-
 den-

---

den met de Edelieden in een sloegen, gelijk wij straks zien zullen. Hier reeds bemerken wij er de beginselen van.

denking onderhevig was; maar bleven integendeel de Hollandsche Graven zichzelve altijd houden voor Heeren des Lands, zoo als zij hetzelfde ook meermalen uitdrukkelijk hun eigendom noemden, terwijl zij de voorregten, aan de Steden geschonken, voor niets meer wilden gerekend hebben, dan voor de vereerende vergunning, om, bij sommige zaken en voorvallen, den Vorst van raad en inlichting te mogen dienen.

Uit zulk een oogpunt dan beschouwd, was, door het toelaten van de Steden tot het deelgenootschap aan het bestuur, 's Vorsten Raad wel vergroot, maar zijne magt in geenen deele verminderd. Hij bleef in zijne eigen oogen de ééni-ge Opperheer, en de Dagvaarten hadden niets anders te verrigten, dan, na geraadpleegd te hebben over den staat des Lands, deswege nederige voorstellen aan den Vorst te doen, en voorts in overweging te nemen de zoogenaamde Graallijke Beden, of liever geldafpersingen, welke toch, hoe zij ook waren, en welke zwarigheden er aanvankelijk tegen wierden ingebracht, altijd eindelijk moesten ingewilligd worden.

De zaak dierhalve van nabij en onbevooroordeeld overwogen zijnde, bestond de wezenlijke winst des Volks, bij het beroepen of instellen der Dagvaarten, blootelijk hier in: dat de Graaf nu door den mond van de Afgevaardigden ter Dagvaart, (naderhand onder den naam van 's Lands Sta-

Staten bekend,) kennis konde bekomen van de ellende zijner onderdanen, waarvan het eenigermate verzachten van dezelve somwijlen het gewenschte gevolg was.

De Meenten of Gemeenten, (wat Vaderlandsche Geschiedschrijvers ook gedaan mogen hebben, om aan het Bestuur des Lands van die tijden den schijn van Volksregering te geven,) beteekenden inderdaad weinig, en hadden zelfs, in de vroegste dagen, nog minder aanzien, dan vermogen. De Vroedschappen of Raadsvergaderingen der Steden gaven, wel is waar, nu en dan opening van en inzage op het stedelijk bestuur aan de Meenten of Burgerijen: doch dit bewijst minder eene openlijke erkenning van 's Volks regt daar op, dan de toen plaats hebbende eenvoudigheid van die Lighchamen van bestuur en van de zeden zelve, waardoor de Regenten zich slechts in weinige opzichten boven hunne medeburgers verheven achtten. Zoodra toch was, door het toenemen van der Steden aanzien en gezag, het onderscheid tusschen Regenten en Burgers niet vergroot, of de Meenten werden schier nooit meer, zelfs niet bij de allergewigtigste gelegenheden, erkend of geraadpleegd; en greep dit al eens plaats, (waarover wij hierna breedvoeriger zullen moeten spreken,) dan nog is het niet voortgevloeid uit of gegrond geweest op het wettige regt des Volks, maar beschouwd als iets, dat van der Regenten goed-

goeddenken afhing, zoo als uit den aart en looper, op die wijze gehoudene, raadplegingen ten duidlijkste zichtbaar is.

Ligtelijk ook laat het zich bevroeden, (trouwens wij gaven het hier boven reeds genoegzaam te kennen,) dat de Graven altoos niet genegener waren, tot het erkennen van eenige oorspronkelijke bevoegdheid des Volks, of der Burgerijen, om van lands of stedelijke zaken kennis te nemen: en hebben zij, of hebben vreemde Mogendheden somwijlen al eens gewag gemaakt van een regt der Edelen en een regt der Gemeenten, dan komt zulks nog in geenen anderen zin voor, dan waarin de Stedelijke Besturen nu en dan de Burgerijen raadpleegden; terwijl het nog daarenboven eene historische zekerheid is, dat men alleen door de zulken van onze Landsheeren daarvan heeft hooren gewagen, die, ter bereiking van het eene of andere oogmerk, 's Volks genegenheid poogden te winnen, door de schijnbare erkenning van regten, wier geregelde uitoefening zij, na het beschieten van hun wit, altijd wisten te keeren en te verjeden bij eene Natie, die, onkundig zijnde van hare aangeborene en onvervreembare regten, niet zeer nauwverig was, of zijn kon, omtrent derzelve genot en onafgebrokene werking.

Niets ondertusschen kan ons een klaarder denkbeeld geven van het geringe aanzien der Gemeenten, dan als wij ze te zegen eenen enkelen Edelman zien

over-

overstellen, waarvan ons, onder meer andere, nog een sterksprekend voorbeeld is nagebleven in een Staatsstnk van den jare twaalfhonderd zes en negentig, zijnde een brief van den Koning van Engeland, welke tot opschrift heeft: *aan WOUTER VAN KRUININGEN, benevens de gantsche Gemeente van Zeeland.*

Men moge mij hier al willen tegenwerpen, dat dergelijke onderenmengingen van Regeringen, Vroedschappen, Heerlijkheden en Gemeenten toch eenen zekeren invloed der laatstgemelden op het bestuur schijnen aan te duiden: de Geschiedenis des Lands, zoowel als die der Steden, toont ons onwedersprekelijk aan, dat in allen gevalle zulk een invloed, hoe groot of hoe klein die dan ook geweest zij, zich niet verder altoos heeft uitgestrekt, dan tot de toenmalige hoofdsteden van Holland, doch dat alle andere plaatsen, wier grootste getal uit kastelen, burgten of sloten der Edelen herkomstig was, door zoodanige Edelen nog zeer lang, als hunne bijzondere leengoederen zijn geregeerd geweest, en dat zij, zoo al iets, ten minste weinig meer in aanmerking kwamen, dan het platte land; zoodat het getal der genen, die op de regering eenigen invloed mogen gehad hebben, zekerlijk het twintigste deel des volks niet heeft uitgemaakt, en dat dierhalve een zoo weinig beteekenend voorregt van enkele steden, ten opzichte der geheele Natic, niets anders heeft

kun-

kunnen te weeg brengen, dan dat daaruit eene soort van bestuur heeft moeten geboren worden, hetgeen bezwaarlijk, zelfs door den fijnstgeslepen Staatkundige, onder eenen der bekende regeringsvormen zoude kunnen gerangschikt worden, zoo als het ook in vroegere eeuwen nooit eenige wedergade gehad heeft.

Bij vervolg van tijd werden in de zes oudste steden van Holland, wier getal daarna met nog twee andere vergroot werd, alsmede in zulke plaatsen, die eindelijk mede eenigen invloed op 's Lands regering verwierven, die Genootschappen van Ambachtslieden opgericht, welke bekend zijn geweest onder den naam van Gilden; en wier geboorte men doorgaands brengt tot die dagen, toen de ware gronden van den koophandel nog in het duister lagen en men zich dwaaslijk verbeeldde, dat deze tak van bestaan en welvaart, welke, op zijn hoogst genomen, eene zeer zachte en schier onmerkbaar leiding duldt, met geweld moest gedwongen worden. Het waren deze Genootschappen, die, destijds uit de gegoedste ingezetenen bestaande, bij uitzondering den naam van Meente of Gemeente droegen en, zoo men wil, in het raadgevingsregt, voor zoo veel het door de Graven verleend was, metderdaad deelden: hierna zullen wij zien, hoe men, bij de oprigting onzer Gemeenebestelijke Regering, die bevoorregte Ligchamen wel heeft in wezen gelaten,

maar

maar hun tevens, (althands in verre de meeste plaatsen,) allen invloed op het beleid der zaken ontnomen; hetgeen, daar zij zich een regt van zoo veel aanbelang dus uit de handen lieten wringen, alweder ten bewijze mag strekken, dat men of hetzelfde als niet genoegzaam gestaafd, of zich zelven des bezits en der uitoefening van dat regt onwaardig keurde (*).

De Burgers van Holland, ik mag zeggen van geheel Nederland, (kan men den aetbaren naam van burgers toekennen aan lieden, die noch deel aan, noch eenen dadelijken invloed hadden op Wetgeving en Bewind,) waren dan onderworpen aan eene willekeurige regering, door niets anders gematigd, dan door den afstand, dien de Vorst van tijd tot tijd had gedaan van een gedeelte zijner zoogenaamde Heerlijke en aangeborene regten.

Dit dan was de eerste betrekking, welke 's Lands
in-

(*) *En wie waren zij voornamelijk, die de Gilden van dezen invloed beroofden? Grootendeels dezulken, die zelve uit deze Ligchamen oorspronkelijk waren, en, door hunnen arbeid veel gelds gewonnen hebbende, onder de aanzienlijke Burgers geteld werden, en, als zoodanig, in het Bestuur plaats verkregen. De zoogenaamde wapenschilden van zeer vele, thands aanzienlijke, familiën dragen de onmiskenbare merkteekenen van derzelver afkomst uit ambachtslieden.*

ingezetenen tot het Vaderland hadden, en de tweede was die, waarin zij stonden tot den Adel, eenen stand van hen onderscheiden in magt, aanzien en voorregten. Zoo werd het vullen van 's Lands of der Graven schatkist het werk van den Burger; van deze en dergelijke bezwaren ontheven te zijn het voorregt van den Edelman, gelijk ook het deelgenootschap aan het bewind metdertijd een erfgoed werd van dezen, terwijl het altijd onafgebroken de verpligting was en bleef van genen, om aan dat bewind eene blinde gehoorzaamheid te bewijzen.

En ofschoon al sommige Stedelingen zich eenigen wezenlijken invloed op het regeringsbestel toeschreven, hetgeen daarvan inderdaad waar mogt zijn, was allenthalve van geringe beduidenis, en kan nooit opwegen tegen de nadelen, die noodwendig moesten voortvloeien uit de onevenredigheid, of liever uit het onderscheid der twee standen, Edelen en Burgers, welke alleen hierin met elkanderen gelijk stonden, dat zij beide evenzeer aan den wil van éénen en denzelfden Heer moesten gehoorzamen.

Deze dan was de wijze, waarop het 's Lands Vorsten goeddacht hunne onderdanen te regeren. Zoodanig was dat bestuur, hetwelk, door sommigen onder ons, met den naam van 's Lands Oude *Regeringsvorm* is vereerd geworden, even als of hetzelfde een geregeld en wettelijk stelsel geweest ware,

ware, terwijl er ondertusschen, noch toen, noch ooit daarna een wezenlijke Regeringsvorm in deze Landen bestaan heeft, gelijk wij dit bij vervolg nader zullen aantonen.

Wat men zeggen, in welke bogten men zich wringen moge, om uit den toenmaligen stand der zaken iets te voorschijn te brengen, dat den naam van Burgerlijke Vrijheid, in eenen gezonden zin, verdienen zoude, zonneklaar blijkt het, dat onder het Graaflijke Bewind alles berustte op voorregten, door den Vorst verleend, en op oude, (zoo als men het noemde,) welherbragte gewoonten of kostumen. Maar een Volk, dat zijne regten kent en weet te doen gelden, geeft zijnen Bestuurderen eenen lastbrief, naar welke het alle Landszaken wil geregeld en behandeld hebben, zoowel uit- als inwendig. Een minder verlicht, of minder vrij Volk gaat eene overeenkomst aan met den persoon, of de personen, welken het beleid der zaken wordt in handen gesteld. Maar zelfs dit laatste vond onder ons niet eens plaats, daar alles van 's Vorsten wil en goedgunstigheid afhing: hetgeen, voor zoo verre men daaraan nog zoude willen twijfelen, door den vorm zelve van den zoogenaamden Inhoudingsbrief overtuigend wordt bewezen, als blijkende daaruit, dat de Graven, welverre van te erkennen door de Natie tot Hoofden en Bestuurders des Lands te zijn aangesteld, zich integendeel beschouwden

als geboren Heeren des Lands en als uit dien hoofde van nature gerechtigd tot de regering. Naar hunne meening behoorde de geheele grond hun in vollen en vrijen eigendom toe. Zij lieten zich, ja, huldigen, maar wee den gene, die hun hadde durven wederstaan, of zich verstouten, om de gevorderde hulde te weigeren.

Waar dan, vraag ik, waar dan toch ligt de grond van dien ophef, welken sommigen gemaakt hebben van deze Inhuldigingen, even als moest men dezelve houden voor wezenlijke vrijwillige aanstellingen? Wat beteekent het, dat de Graven den Volke zwoeren, alvorens men de eed van trouwe aan hun aflegde? Mag men dit alles in goeden ernst wel voor iets anders of beters te boek stellen, dan voor eene volkverblindende plegtigheid, die der Vorsten magt en gezag even weinig beperkte, als het in wezen laten van den Romeinschen Senaat en het bewaren van het uiterlijke aanzien des Konsulschaps eenige afbreuk deed aan het breidelooze vermogen der Dwingelanden van het oude Rome?

Verre dierhalve van hier eenige erkenning van 's Volks Oppermagt, of een bewijs van Burgerlijke Vrijheid in te vinden, heb ik blootelijk een staatkundig spel voor oogen, waarin zelfs geen spoor is te ontdekken van dadelijke uitoefening van 's Volks oorspronkelijke en onvervreembare rechten. Want of de eed der Graven de eed des
Volks

Volks voorafging of wel opvolgde, de laatste moest in allen gevalle worden afgelegd; en het is bij de voorvaders nooit in omvraag gekomen, noch tot een onderwerp van beraadslaging en overleg gemaakt, of zij zich aan het gezag der Vorsten al dan niet zouden onderwerpen. — Ook bevattede in waarheid de eed, welke de Graven zwoeren, niets meer, dan eene belofte van hunne onderdanen te zullen regeren, als goedgunstige Heeren en Meesters, als goede en regtvaardige Oppergebieders, met vaderlijke zorg voor de algemeene belangen te zullen waken; en eindelijk, van de gunsten en inschikkelijkheden hunner voorzaten, onder den naam van vrijheden en voorregten bekend, in stand en onverkort te zullen laten: terwijl daarentegen de eed, die door of namens het Volk moest worden afgelegd, overal eene diepe onvoorwaardelijke onderdanigheid ademt en aan den dag legt.

De Inhuldiging der Nederlandsche Vorsten was dan, van nabij beschouwd zijnde, wezenlijk niets anders, dan de daad van bezitneming dier Landen, welke, zoo zij geloofden, hun door het regt van geboorte, als volle en vrije eigendom, ten deel waren gevallen; bij die gelegenheid wel met woorden willende bevestigen, wat bevorens den Volke uit gunst en genade afgestaan en geschonken was. Op deze wijze zijn onze voorvaders, gedurende zeshonderd jaren, van de onder-

derdanigheid aan den eenen tot de onderdanigheid aan den anderen Vorst overgegaan, zonder het immer in de gedachten te krijgen, dat de Graven om hunnentwil, zij niet om den wil der Graven aanwezen hadden bekomen.

Zoo dan hebben wij gezien, wat dat gene was, waaraan sommigen onder ons den naam van Wetgevende Magt geschonken hebben, en op wat gronden hetzelfde berustte; over welk een en ander ik, zoo mij dacht, breedvoerig moest handelen: vooreerst opdat men mijne gevoelens in dat opzicht uit het rechte oogpunt mogt beschouwen; ten anderen en wel voornamelijk, opdat er, bij het bewerken der mij voorgestelde taak niemand mogt kunnen overig blijven, die met mij daaromtrent nog in gevoelen verschilde, hoe hij dan ook bevorens over den zoogenaamden ouden Nederlandschen Regeringsvorm mogt gedacht hebben: ook brengt ons deze wijdloopigheid nog dit voordeel aan, dat wij bij de ondergeschikte besturen ons weinig zullen behoeven op te houden; want is Volksvrijheid in geenerlei opzicht de grondslag geweest van het Regeringsstelsel, — hetgeen ik nu als bewezen mag achten, — dan ook behoeft het geen betoog, dat de verschillende takken van hetzelfde mede den stempel van willekeurigheid hebben moeten dragen en wezenlijk weinig konden verschillen van soortgelijke inrigtingen in alle landen, waar het bestuur niet vol-

gends

gends een vast en regelmatig stelsel van wetten geregeld en gewijzigd, maar door den vorstelijken wil bepaald en uitgeoefend wordt.

De Alleenheerschers der Hooge Oudheid waren veelal zelve de Oprigters der Rijken of Staten, waarover zij gebied voerden. De Grieksche Monarchen misschien alleen uitgezonderd, kwam in alle de overige Rijken, volgens de meening dier tijden, den Vorst het regt toe van leven en dood over zijne onderdanen; en dat die Oppergebieders dat regt dikwijls, ook nu en dan in persoon, uitoefenden, wordt door de Geschiedenis overvloedig bewezen. Van die zelfde tijden reeds af aan schijnt het denkbeeld te dagteekenen, dat de Vorsten van eenen inderdaad verhevener natuur waren, dan de overige stervelingen: geen wonder dierhalve, dat de Barbaren en hunne afstammelingen, de eerste Christen Vorsten, die, na den ondergang van het Westersche Keizerrijk, het gebied over de verschillende Staten, welke daar van afgescheurd waren, vroeger en later in handen kregen, van dat vooroordeel gretig gebruik maakten, om een onbepaald gezag te vestigen en, hetzelfde doende berusten alleen op God en op hun zwaard, tevens het regt van leven en dood zich aan te matigen; ofschoon hetzelfde in vroegere en betere dagen, door de daarstelling van geregelde Regeringsvormen en de invoering eens stelsels van wetten, schier

overall vervallen of afgeschaft geweest was. Ook zijn de levensgeschiedenissen dier Vorsten opgevuld met zoogenaamde regtsplegingen, die men schier als even zoo vele moorden mag beschouwen; en, onder deze Vorsten, behoeven de Nederlandsche Heeren niet de laatste genoemd te worden, als de vraag is naar vonnissen, eigendunkelijk geweest en uitgevoerd, en naar een groot aantal menschen, zonder behoorlijk bewijs van misdaad, zonder eenigen vorm van regtsgeeding, op hunne wenken alleen gewelddadig van het leven beroofd (*).

Gelukkig voor de onderdanen, gedoogden de veelvuldige bemoeijenissen van onze Landsheeren het niet, dat zij altijd in persoon dit hun gewaand regt uitoefenden; want zulks had reeds vroegtijdig ten gevolge, dat zij de regtspraak aan bijzondere personen, daartoe aangesteld, in handen gaven, of er plaatselijke Regeringen, als voor-
regt

(*) *Wij spreken hier, gelijk men bemerkt, van later tijden, dan toen de Volksstammen nog niet zeer talrijk waren; toen elk hunner op zich zelve en als in een gedurigen staat van oorlog met naburige stammen verkeerde; toen zij nog min of meer een Nomadisch leven leidden, en de Democratie met de éénhoofdigheid der Uitvoerende Magt vermengd was.*

regt en vrijheid, mede begunstigten, zonder dat evenwel hun gezag er in den grond door verminderde.

Het aanzienlijkste Staatsligchaam, waar aan de Hollandsche Graven de uitdeeling des regts en het straoefenend vermogen in handen stelden, was ongetwijfeld die Vergadering, welke zich vervolgens, onder den naam van Hof van Holland, geen kleine vermaardheid heeft verworven; en ofschoon de oudste berigtschriften, aan dat Hof gegeven, niet hooger opklimmen, dan tot het begin der Vijftiende Eeuw, lijdt het evenwel geene bedenking, of deszels geboorte is van veel oudere dagteekening, zoo als dit kennelijk is en uit de benaming en uit den aart der eerste inrigting, toen alleen 's Graven Mannen, dat is Edelen, daartoe benoemd werden. Want had voorheen de Graaf geheel alleen, of bijgestaan door eenigen zijner Hovelingen of Leenmannen, het voornaamste gedeelte der regtspraak waargenomen, zij werd vervolgens in haren geheelen omvang toevertrouwd aan eene vergadering, die bij uitzondering 's Graven Raad of Hof werd geheeten; en dat dit van vroeger, dan van de zoo evengemelde tijd, plaats vond, is uit de Geschiedenis blijkbaar.

Het was ondertusschen de regtsoefening niet alleen, welke aan dat luisterrijk Ligchaam in handen werd gesteld: het dadelijk voorzien in alle voor-

komende zaken, het aanstellen van Drossaarts, Baljuwen, Schouten en andere Ambtenaren, en het onderzoeken en beoordeelen van derzelve rekeningen, werd mede aan het Hof opgedragen, waarbij in het vervolg nog gevoegd werd het kennis nemen van den staat van 's Grave domeinen, regten, hoogheid en vrijheden, het oordeel vellen over voorregten van onderzaten en vreemden; en het doen van uitspraak over de deugdelijkheid van keuren, gewoonten, herkomsten, en wat dies meer zij.

Een zoo wanstaltig gezag, eene zoodanige ondereenmenging van verschillende magten, die noodzakelijk gescheiden moeten blijven, heeft echter op den duur geen stand gehouden, en het Hof heeft zich eindelijk weder met de bloote regts-oefening moeten vergenoegen. Niettemin kan men in onze dagen nog eenige flauwe kentrekken van dat voormalige gezag ontwaren; en over het geheel heeft het in deze Gewesten, vooral in Gelderland en in die, welke naderhand onder den naam van Oostenrijksche Nederlanden bekend stonden, in geen een deele aan Regtbanken gema-geld, waar even zulk eene vermenging van onderscheidene magten heeft stand gehouden, als weleer bij de Parlementen van Frankrijk plaats greep, en welke te regt worden aangemerkt als eene bron waar uit de veelvuldige rampen en on-hei-

heilen, die dat Rijk getroffen hebben, dadelijk en regtstreeks voortgevloeid zijn.

In Holland dan deed men, gelijk wij straks zeiden, eene zoo wanhebbelijke vereeniging van magten wijslijk ophouden en het Hof zich bepalen tot de regtsoefening alleen; niettemin heeft dezelve, ofschoon reeds voor eeuwen vernietigd, toch den grond gelegd tot een Ambt, betijld met den naam van Stad- of Stedehouder, dat op de volgende lotgevallen des Lands den grootsten invloed heeft gehad, en waar over wij nu met een enkel woord zullen moeten spreken.

Aanvankelijk onder de Graaflijke Regering was een Stadhouder de man, die bij tijdelijke afwezigheid van den Graaf, deszelfs persoon in den Raad of bij den Hove vertegenwoordigde. Vervolgens, toen de uitgestrektheid van der Vorsten heerschappij en bezittingen hun een bestendig verblijf binnen deze Landen moeilijk of onmogelijk maakte, klom de Stadhouder meer en meer in magt en aanzien, zijnde hij van toen af aan beschouwd geworden als de Eerste Hoveling en Voornaamste Ambtenaar van den Graaf: en waarlijk niet zonder reden! Als zoodanig toch was hij het Hoofd der Uitvoerende Magt en vertegenwoordigde hij tevens zijnen Heer bij alle Raden, Vergaderingen en Dagvaarten. Als zoodanig eischte hij 's Graven zoogenaamde beden en sprak hij

in alles 's Graven taal. Als zoodanig sloeg hij belastingen voor, of liever beval hij dezelve. Als zoodanig handelde hij over het vermeerderen of verminderen van het volk van oorloge, of wel, (om het eigenaartiger uittedrukken,) bragt hij het besluit, dat dienaangaande bij den Vorst genomen was, ter kennis van 's Lands Staten. Als zoodanig was hij ook Voorzitter bij den Hove en mogt hij, in zekeren zin, als Opperregter worden aangemerkt. Had hij nu van dien kant op de beheering en het beleid van de zaken des Lands, als 's Vorsten persoon voorstellende en deszelfs gezag en hoogheid handhavende, eenen schier onbeperkten invloed; van eene andere zijde behoorde almede aan hem de instandhouding en bescherming van de verleende voorregten; zoo dat hij, in dit Ambt, zoo vol van tegenstrijdigheden, de Man des Volks was tegen den Graaf en 's Graven Man tegen het Volk. Ondertusschen mag men van alle, die ooit in Holland of elders deze uitstekende bediening bekleed hebben, met volle ruimte dit verzekeren, dat zij zich aan de belangen des Volks luttel lieten gelegen zijn, maar, hunnen Heer, van wiens gunst en wenken al hunne grootheid geheel afhankelijk was, slaafs ten dienste staande, er alleen hun werk van maakten, om deszelfs wil en begeerten te doen opvolgen en zelfs vóór te komen. Dat ik evenwel den on-

ster-

sterfelijken WILLEM, die zulk een Ambt, onder Keizer KAREL DEN VIJFDE en deszelfs zoon FLIPS DEN TWEEDE, bekleed heeft, hoofdzakelijk van deze beoordeeling wil uitgezonderd hebben, behoef ik gewis niet uitdrukkelijk te vermanen.

Naar mate de Nederlandsche Vorsten in magt en vermogen klommen, vermeerderde ook natuurlijker wijze het aanzien en gezag der Stadhouderen; en, als zochten zij de afhankelijkheid, waarin zij door hunne Meesters gehouden werden, op de ingezetenen te verhalen, zoo leiden zij er zich op toe, om dat geen, wat 's Vorsten willekeur den burger van voorregten en vrijheden nog had laten behouden, bij elke gelegenheid en door allerlei middelen, te beknibbelen en te besnoeien. Veeltijds ook waren de norsche blikken dezer eerste Staatsdienaren de werktuigen tot het doordringen en bespoedigen van de besluiten der Vergaderingen, als deze, met het lot der ingezetenen begaan, nu en dan eens draalden met het dadelijk voldoen aan 's Graven begeerte; ja het mangelt in onze Geschiedenis niet aan voorbeelden, dat men de komst der Heeren zelve met een reikhalzend verlangen te gemoet zag, op hoop, dat men alsdan, voor 't minst eenige weken of maanden, van het nog ondraagbaarder juk hunner wrevel Vizieren ontlast zoude worden,

Het

Het is hier de plaats niet, om het Stadhouderschap onder het Graaflijk Bewind en bij de Staatsregering onderling te vergelijken. Misschien biedt zich elders daartoe eene gelegenheid aan; in welk geval ons hoofdzakelijk zal te onderzoeken staan, van welken aart dat Ambt geworden zij, nadat het éénhoofdlige bestuur was afgeschafte en 's Lands Staten zich, niet als volksvertegenwoordigers, maar als een zedelijk ligchaam, waarin het gezag van den Souvereinen Heer was overgegaan, wilden aangemerkt hebben.

Ik heb, zoo als ik boven reeds meen te hebben gezegd, bij deze mijne beschouwingen altijd Holland in het bijzonder op het oog gehad, en ik vertrouwt, dat dit ook voldoende was. Want zoo lang de overige Nederlandsche Gewesten nog niet met het zoo even gemelde Graafschap onder ééne Heer vereenigd waren, verschilde derzelver inwendige toestand weinig van dien van het eerstgemelde Gewest; terwijl, na dat alle gezamentlijk aan denzelfden Gebieder moesten gehoorzamen, het lot van alle onderling ten naastenbij gelijk stond.

Het smert mij dan wel, dat ik in 's Lands Gedenkrollen geene gronden heb kunnen aantreffen, om, eenstemmig met het gros onzer Geschiedschrijveren, onwankelbare vrijheidsmin, als eenen kenmerkenden karaktertrek, in den Nederlander te erkennen, veelmin om de Batavieren en hunne

vroegere afstammelingen in een zoo voordeelich licht te plaatsen, als hadden zij in wijsgeerige en regeerkundige verlichting uitgeblonken boven andere Europese volken, die te gelijker tijd bloeiden. De waarheid naakt ten toon te stellen, niet eene kunst- en bloemrijke lofreden te schrijven; het tegenwoordige geslacht zijne voorouders regt te leeren kennen, niet hetzelfde te vleien; hulde te doen aan waarachtige en onveranderlijke grondbeginselen, niet de gunst, van wien het ook zij, te bejagen, dit was het éénige doel van dezen mijnen arbeid. Zoo dan ook heb ik, waar anderen vrijwillige Opdragten en dadelijke uitoefening van 's Volks Oppermagt zagen, niets anders gevonden, dan vorstelijke willekeur, die zijne regten alleen op God en het zwaard deed berusten en, als 't ware uit gunst en genade, vrijheden wegschonk, welke, uit de natuur, der Burgeren onvervreemdbaar eigendom waren. Ik neem gevolgelyk ook met volle gerustheid tot stellingen aan: dat het Volk van Nederland geene kennis heeft gehad van zijne aangeborene regten; dat het, even als andere volken, in het gezag der Vorsten een regt van Goddelijken oorsprong heeft geëerbiedigd; dat deszelfs vrijheid, voor zoo verre er vrijheid gevonden werd, voortvloeide uit de genade van den Oppermogenden Heer, en dat de zoodanigen reeds geacht werden van het Vaderland wel verdiend te hebben, die voor het

be-

behoud der verkregene voorregten gewaakt, of zich voor derzelve verdediging in de bres gesteld hadden.

Waarlijk, als men de zaken onbevooroordeeld beschouwt, dan ook moet men volmondig erkennen, dat het niemand onzer Voorvaderen in den zin is gekomen, om het Groot Privilegie, niet van Vrouwe MARIA, of van eenigen anderen Oppergebieder, maar dat van de Natuur zelve, te doen gelden, en den Vorsten te doen zien, dat alle gezag alleen uit den boezem des gezamenlijken Volks voortvloeit, en het den Volke vrij staat zich naar welgevallen eenen Regeringsvorm te kiezen en den zulken, wien men de uitoefening van eenige magt toevertrouwt, bepaaldelijk voor te schrijven, hoe 's Lands zaken en het belang der Burgeren moeten belegd en behandeld worden. Overal, waar deze waarheden in het duister schuilen, of niet zijn aangenomen, daar moet men, of gelooven, dat de Volken om den wil der Regeringen bestaan, of voor het minst geloovig nederknielen bij de oliekruijes, van welke de Priesters verzekeren, dat zij, ter zalving van de Vorsten, regtstreeks uit den Hemel zijn aangebragt. — Doch gaan wij, in eenen meer bepaalden zin, tot het verder schetsen van ons Tafereel over!

De oudste regering van ons Vaderland, die der Graven namelijk, (want van de Batavieren zwijg ik liefst,)

liefst,) heeft stand gegrepen in een tijd, toen het menschedom, of, om beter te zeggen, Europa, in eene zoo deerlijke onwetendheid lag verzonken, als welligt te voren nog nooit had plaats gehad. De rede lag, als 't ware, in slaap, en het verstand werd nergens, en door niets geoefend; of, zoo het al uit zich zelf bij dezen of genen zijn inwendig vermogen mogt hebben kunnen doen werken, dan moesten bijgeloof en dweeperij weldra die werking wederstreven en in hare opkomst smooren. Alle opwellingen zelfs van het gevoel van eigen waarde werden dadelijk onderdrukt, daar het regt van den sterkste alleen gold; en op die wijze werden, door den willekeur der Frankische Vorsten en de aanmatigen der Edelen, stelsels van regering gevestigd, die noch op de natuur gegrond, noch naar het algemeen belang berekend waren.

De oude maatschappijen van ruwe menschen, door het aannemen van de Christelijke Godsdienst in geenen deele zedelijk verbeterd, wisten niets van die staatkundige instellingen, die weleer den bloei en de grootheid der Grieksche Gemeenschappen en dat van Rome hadden te weeg gebragt: de kennis daarvan was met alle andere wetenschappen en kunsten in den poel der vergetelheid weggezonden. Al wat zij van onkundige Leeraars vernamen aangaande den Burgerstaat, en van hunne betrekkingen tot denzelfen, was zonder oordeel

of

of onderscheiding geput en opgezameld uit den Bijbel, en ademde niets, dan vorstelijken willekeur, geschraagd door priesterbelang aan de eene zijde; terwijl het aan den anderen kant moedeloosheid en traagheid te weeg bragt, door blinde gehoorzaamheid, als een der eerste pligten, aan te bevelen. Lang ook bleven deze en dergelijke pogingen, om den redelijken mensch meer en meer te verdierlijken, van den bedoelden uitslag achtervolgd, tot dat het Volk eindelijk, als uit eenen diepen slaap ontwakende, het gewigt begon te gevoelen van de harde kluisters, waarin list en geweld het geklonken hadden.

Nu werd de zucht naar vrijheid, allen levenden schepselen, en de begeerte, om zijn lot steeds te verbeteren, den redelijken mensch vooral door de natuur zelve in het harte geprent, op nieuw in beweging en werking gebragt. De willekeur gevoelde voor eenige oogenblikken zijne zwakheid, en 's Lands Heeren, die zonder band of teugel, als vrijmagtig, over alles beschikten, begonnen de noodzakelijkheid te bevroeden, om der morrende Gemeente eenigermate te gemoet te komen; waartoe zij het schenken van deze en gene luttel beteekenende voorregten en vrijheden te baat namen; — terwijl het Volk, die giften ongelukkig uit een geheel verkeerd oogpunt beschouwende, daar in de Vrijheid zelve meende gevonden te hebben, en zich op die wijze weder voor een zeer geruime tijd

tijd paajen liet met eene ijdele schaduw.

Het betere licht, dat zich vervolgens wijd en zijd begon te verspreiden, door het opdelfen en op nieuw ten toon stellen van de heerlijke lettervruchten der Ouden, scheen wel eene blijdere toekomst aan te kondigen. Edoch, gelijk de nuttigste werktuigen in de hand eens kinds, of van onbedrevenen, niet zelden schaden en ongelukken veroorzaken, zoo ook werd deze nieuwlings ontdekte schat niet aangewend tot het vermeerderen van algemeene kennis en van beschaving; maar integendeel veeleer misbruikt, zoo dat dezelve, in stede van te strekken tot nut en voordeel, de duisternis vergrootte, althands de verwarringen vermenigvuldigde. De fakkel immers der geleerdheid, in vroegere eeuwen door de opgeklaarde rede ontstoken en door het gezond verstand zoo lang brandende gehouden, wiens heldere glans nu ook onzen voorouderen in de oogen schitterde, werd schier bij niets anders gebezigd, dan bij de ellendigste schooltwisten, of ter onderscheiding van verschillende Godsdienststellingen; die, hoe zij ook opgevat, hoe beslist mogten worden, niet alleen niets konden toebrengeu tot der menschen wezenlijk geluk, maar nog bovendien, na dat de vinnigste pennestrijd tusschen derzelveu verschillende aanhangers en wederzijdsche voorstanders gevoerd was, onverzoenlijken haat en wreedaartige vervolging achter lieten: tot dat cindelijk die

beuzelachtige verschillen en niets beduidende haarkloverijen Vorsten en Volken in het harnas joegen en eenen oorlog te weeg bragten, die den Nederlander inzonderheid alles deed verliezen en hem op den rand des verderfs voerde; doch hem ook tevens, ten zijnen gelukke, in zulk eenen ellendigen toestand bragt, dat hij door de wanhoop en de hooge nood zich geperst gevoelde, om de wapenen op te vatten tegen zijne geld- en bloedgierige onderdrukkers en onverbiddelijke beulen.

Deerlijk stond het alzoo, ja misschien nog erger, dan in vroegere dagen, geschapen met schier alle takken van menschelijke kennis. Letterziften droeg den naam van geleerdheid, en waanwijze schoolvosserij, (mag ik mij eens aldus uitdrukken,) dien van verstand en oordeel. Het nut der wetenschappen werd niet in aanmerking genomen; ook paste men dezelve niet toe op het geluk van den mensch, veelmin op het belang der Burgermaatschappijen. Gezag had den zetel der rede overweldigd, en het aanvoeren van het eene of andere gezegde van eenen ouden schrijver was van genoegzame kracht, om een twist te voldingen, eenen tegenstander tot zwijgen te brengen en de ongerijmdste stellingen voor bewezen te doen verklaren. Uit de Boeken van MOZES en van JOZUA, of uit Grieksche Geschiedschrijvers, haalde men de gronden der Starrenkun-

kunde, en de regels der Geneeskunst uit Latijnsche Dichters. RAMUS werd jammerlijk vermoord, om dat hij staande hield, dat men het Latijnsche voor-naamwoord *quis*, niet als stond er *kis* behoorde uit te spreken; en in alle opzichten was het toen, zoo ooit, blijkbaar, dat geleerdheid zonder oordeel veel meer schade, dan nut, aanbrengt, ja dat de staat der natuur, hoe ongepolijst en gebrekkig, altijd echter nog den voorrang verdient boven halve beschaving.

Geen wonder dan, dat men in een tijd, waarin de schatten, door de Ouden achter gelaten, zoo schandelijk misbruikt werden, zich geheel buiten staat bevond, om de daar in bij menigte voorkomende lecrzame lessen en schitterende voorbeelden slechts van verre na te volgen: en het is nog minder te verwonderen, dat men geene merkbare vorderingen maakte in de Staatkunde; daar toch de Wijsbegeerte, die zich eerst in de Zeventiende Eeuw allengskens op de Natuurkunde heeft begonnen te gronden, en die thands, door een nieuw licht meer en meer opgehelderd, door de nevelen van vooroordeel en bijgeloof begint heen te breken, toen nog met eene dikke en ondoordringbare duisternis lag overtoegen; zoo dat de Staat- of Regeerkunde, die van de bespiegelen- de Wijsbegeerte een zeer belangrijk deel is, niet kon worden afgeleid uit de echte bronnen, namelijk uit de eeuwige en onveranderlijke wetten

der natuur en der rede, maar op het gewaande regt der Vorsten gevestigd bleef.

Doch hoe beklagenswaardig eene zoodanige onkunde in de grondslagen van de burgerlijke samenleving en in de wederzijdsche betrekkingen tusschen bestuurders en bestuurderen ook moge geweest zijn, de nadeelen, daar uit voortgevloeid, komen in geene vergelijking met de rampen, welke het misbruik of averegtsch gebruik der pas herboren letteren allerwegen teelde. Want, twistte men alleen bij de Ouden nu en dan over den aart en de eigenschappen der Vaderlandsche Godden, en streed men zelfs wel eens voor derzelve eer; nooit echter haatte of vervolgde de eene mensch den anderen om verschillende begrippen nopens de wijze, waarop men die Godheden behoorde te dienen; veel min kwam het ooit iemand in de gedachten, dat men tot het doen aannemen van deze of gene gevoelens dwang moest bezigen, of dat eenig sterveling geroepen ware, om zich als Regter der gewetens, tusschen den mensch en de Godheid, te doen gelden: eene zoo ongehoorde heiligschennis, een zoo schreeuwend geweld te plegen was gespaard gebleven voor de Christen-Vorsten. Zij waren het, die zich vermeten durfden tong en pen aan banden te leggen, en 's menschen vrijheid om voor zich zelve te mogen denken, met baldadige handen te kluisteren. Dien zelfden tegennatuurlijken
dwang,

dwang, dien zij zich ten opzichte van het gedrag, de eigendommen en het leven hunner onderdanen aangematigd hadden, wilden zij mede hebben toegepast op derzelver zedelijke natuur. Moordtooneelen, martelingen, schanddaden van allerlei aart werden aangerigt en bedreven, ter eere, zoo het heette, van een God, wiens geheele Wezen de hoogste liefde ademt, ja die, volgens de uitspraak van den Mond der Waarheid, geheel Liefde is; en de zuiverste, de zachtmoedigste Godsdienst- en Zedeleer werden met meer bloeds bezoedeld, dan voor de redeloze stellingen van dweepers en bedriegers, of ten zoen der afschuwelijkste afgoden onder het blinde Heidendom, ooit door menschen handen was vergoten geworden.

Zoodanig was in de Zestiende Eeuw de staat van Europa! De Wijsgeeren van die tijd, (mag men eenen zoo achtbaren naam geven aan de zulken, die zich boven de denkbeelden hunner tijdgenooten durfden verheffen en de heerschende vooroordeelen verwerpen,) dachten wellicht in stilte, wat men thands zonder schroom openlijk mag zeggen, dat, namelijk, de toenmalige staat der beschaafdere wereld, wat deugd en geluk betreft, op verre na niet in vergelijking kon komen met dien, welken men onder de eerdienst van het Veelgodendom had mogen zien en beleven.

Dan, zoo als uit de ontzettendste onweders en

de vernielendste stormvlagen niet zelden voor het aardrijk een onschatbaar nut wordt geboren, zoo ook mag men die eeuw van dolzinnigheid, woede en menschenslagt naar waarheid beschouwen als het werktuiglijke middel, om dit werelddeel, en zedelijk en staatkundig, op te voeren tot dien trap van geluk, voorspoed en beschaving, welken het vervolgens heeft mogen bereiken. Niemand toch had bevorens in het minste getwijfeld, of den Vorsten kwam van 's Hemelswege een willekeurig gezag regtmatig toe: doch door zulk een gezag te willen doen gelden ook omtrent geloofsbegrippen; door de onderdanen te willen dwingen, om, zonder eigen onderzoek, volstandig te blijven aankleeven, wat hun van der jeugd af was voorgepredikt; deden de Vorsten het drukkende van hunne grenslooze magt al te levendig gevoelen, en de Volken werden daardoor van zelfs aangespoord, ja gedrongen, om zich tegen zulk eenen gruwzamen dwang uit al hun vermogen te verzetten. Op die wijze werd de ontmenschte krijg, gevoerd tegen het geweten der onderdanen, de aanleidende oorzaak eens geregelden onderzoeks van de vorstelijke regten; hetgeen van zelfs tot de ontdekking moest voeren van de echte grondslagen, waarop de burgerlijke samenleving oorspronkelijk is gevestigd geworden. Eeuwen echter hebben er nog moeten verloopen, onophoudelijke pogingen van de grootste en verlichtste man-

mannen zijn er nog noodig geweest, eer de Volken den geheelen omvang hunner regten hebben leeren kennen en men hen volkomen heeft kunnen doen begrijpen, dat de eigenlijk gezegde Oppermagt in den boezem der Natie geheel en onverdeelbaar berust; zoo dat zij nog lang geloofd hebben waarlijk vrij te zijn, indien zij slechts van vorm van bestuur en van meesters veranderen mogten.

Onze voorvaders, van voor eeuwen her, der Christelijke Godsdienst toegedaan, hadden de plegtigheden, bij dezelve in zwang, steeds getrouwlijk gevolgd. Velen, en eindelijk misschien de meesten hunner, vielen der nieuwlings gevestigde Leer van LUTHER toe, of omhelsden in het vervolg de gevoelens van KALVYN. Men vond in de geschriften dier Mannen eene eenvoudige en met de Heilige Schrift overeenkomstige zedekunde gepredikt en zag hen met genoeg de verregaande misbruiken, sints lang in grooten getale ter Kerke ingeslopen, in krachtige redenen gispen en met heldenmoed bestrijden. De stoute taal van den eerstgemelden, door sommigen welsprekendheid genoemd, doch eigenlijk doorgaands bestaande alleen in het houden van schimpredenen tegen de toen gebruikelijke kerkplegtigheden en tegen het gedrag der kloosterlingen, had vermogen en invloeds genoeg, om dezen Hervormer, niettegenstaande de oploopendheid zijns ka-

rakers en in weerwil zijner, in vele opzichten zonderlinge, handelwijze, eenen zeer grooten aanhang te verwerven, niet slechts onder het gemeen, maar ook onder de Vorsten, wier beschaving die der onderdanen niet zeer verre overtrof en die zich daarenboven, als steeds menschen blijvende, te allen tijde door indrukken en hartstogten, gelijk alle andere stervelingen, laten leiden en wegslepen.

KALVYN, (om ook van dezen met een enkel woord te gewagen;) KALVYN, door velen beschuldigd van niet altijd die gematigdheid te hebben in acht genomen, welke het onderscheidend kenmerk der Christelijke Godsdienst zijn moest, en zich onbetwistbaar geschandvlekt hebbende door het bloedig vervolgen van den ook zelf dweependen SERVETUS, overtrof niettemin den Erfurtschen Monnik MARTINUS LUTHER, zoo wel in ware geleerdheid en oefening des verstands, als in maatschappelijke beschaving. Hij ook was het, die de Staatkunde in een eng verband bragt met de Godgeleerdheid, en die dit deed op zulk eene wijze, dat nog in onze dagen zijne staatkundige instellingen te Geneve hare plaats behouden naast zijne geschriften over Godsdienstige onderwerpen.

Onze voorouders dan, niet minder dan de inwoners van eenige andere Landen, van de misbruiken, die de Kerk ontlusterden, warsch, en de

ongebondenheid der kloosterlingen moede, vonden, behalve het aantrekkelijke, dat voor den grooten hoop doorgaands in nieuwigheden is gelegen, eenen anderen en nog sterkeren prikkel, ter omhelzing van de nieuwe Leer, in den ondraaglijken dwang, waaronder zij zuchteden; waarom zij, in zoo verre innerlijke overtuiging niet het wezenlijke roersel des overgangs mogt geweest zijn, er toch altijd een streelend genoeg in vonden, om de gebreken en misdrijven der Priesteren op het altaar zelf te verhalen. De Vorsten nogthands, die in dat tijdperk dit Land beheerschten en zich den helklinkenden titel van Beschermers des Geloofs hadden aangematigd, (even als of het geloof, dat eene vrije werking van den redelijken, door Gods Geest verlichten, mensch zijn moet, beschermers behoefde,) die Vorsten stonden in de meening, dat het hun eigen aanzien en luister zou verkorten, zoo de oude gewoonten en instellingen niet onveranderd bewaard bleven. Daarenboven, niet voldaan met over hunne onderdanen, gedurende derzelver leven, te gebieden, wilden zij hun gezag tot over de grenzen van dood en graf uitstrekken; en, zich verzekerd houdende, dat eeuwig geluk of ongeluk onafscheidelijk verbonden was aan het aankleeven of verwerpen van deze en gene stellingen, begeerden zij, dat alle hunne onderdanen in die opzichten geheel eenstemmig met hen zou-

den denken en handelen, opdat zij, na het sterven, gezamenlijk ter zelfder plaatse mogten aanlanden; waardoor zij dan ook wel het onwe-
derspreekbaarste bewijs aan den dag legden, dat de dwinglandij inderdaad geene palen kent.

Deze en soortgelijke vooroordeelen en misvat-
tingen, ten deele uit de onkunde der tijden, ten deele uit heerschzucht en dweeperij geboren, wrochteden aanmerkelijk mede, om de vorstelijke staatkunde een verkeerd spoor te doen bewandelen. Hoe toch ware het anderszins te begrijpen, dat een doorslepen KAREL DE VIJFDE, dat een FLIPS DE TWEEDE, wiens listigheid naauwelijs wedergade heeft gehad, zoo verdwaasd konden zijn, om hun gezag in de waagschaal te stellen tegen het onderdrukken en uitrooien van gevoelens, die hunne onderdanen wel tot minlijdelijke, maar niet tot minder nuttige burgers maken konden, en die, zoo zij niet met geweld waren wederstreefd geworden, daarenboven waar-
schijnlijk geene groote gevolgen zouden gehad hebben; terwijl zij nu, te vuur en te zwaard tegen-
gegaan en bestreden, hoe langer zoo meer velds moesten winnen, en een groot aantal al verder en verder deden afwijken van de oude Geloofsleer?

Het was alzoo het vooroordeel, het was het bijgeloof, het was hoogmoed en heerschzucht, die beurtelings de Vorsten in den waan hielden, dat hunne magt, als de afschaduwing zijnde van die

die der Godheid, nooit te verre konde worden uitgebreid, en tevens, dat de oude eerdienst, het kostte wat het wilde, gehandhaafd moest worden; ja dat het hun pligt was, om de zulken, die zich van dezelve afscheidden en zoogenaamde kettersche gevoelens aankleefden, met mutsert en strop te vervolgen, om op die wijze het vuur der ketterij in het bloed der ketteren te doven.

De Nederlandsche Volken, (om hier weder iets van derzelve karakter in te vlechten,) voegden, bij de hun eigene koelbloedigheid van het Noorden, de grootste onverschilligheid omtrent alles, wat versijnde beschaving heet. Het mangelde hun aan de vlugge geestigheid der Italianen en Franschen; maar daarentegen bezaten zij, (hetgeen van meer wezenlijke waarde is,) eene eigenaartige opmerkzaamheid en een zoodanig kloek en gezond oordeel, hetwelk, zoo al niet tot het verhevene en schitterende, altijd tot het goede, dat is tot het cenig waarlijk groote, den weg baant. Zij mogten zich zekerlijk destijds op geene veelvuldige eigene uitvindingen beroemen; doch van den anderen kant waren zij wijs genoeg, om hetgeen elders was uitgevonden, niet uit waanwijsheid en trots te versmaden, of op zijn hoogst alleenlijk te prijzen, maar het integendeel na te volgen en te verbeteren. Wat de geleerdheid en de letteren betreft, hoe het dan ook daarmede moge zijn gelegen geweest, hier in stonden de Nederlanders

voor

voor het minst gelijk met de overige beschaafde volken van Europa. Het taai geduld, hun van nature eigen, ontartte ondertusschen in eene verachtelijke toegevendheid omtrent alles, wat door of namens den Vorst geschiedde, zoolang het slechts niet dadelijk streed met de algemeene welvaart, dat wil zeggen, tegen het vreedzaam genot der vruchten van der ingezetenen vlijt en nijverheid.

De koophandel, wijd en zijd uitgebreid, had, reeds in het begin der Veertiende Eeuw, inzonderheid Holland tot een zeer vermogend Gewest gemaakt, en daar de bloei dezer strecken van dag tot dag toenam, stond het er ook toen reeds naar geschapen, dat dit ons Vaderland, naar mate zijner grootte, eenmaal een gebied zoude kunnen worden, alle andere landen van Europa in rijkdom en in magt te boven strevende. — En wat beteekende destijds nog de koophandel, in vergelijking met hetgeen dezelve werd, na dat de poorten der Nieuwe Wereld door den onsterfelijken COLUMBUS voor den ijver en den ondernemingsgeest waren geopend geworden?

Van het zedelijk gebrek, dat aan alle handelsdrijvende volken gemeen en als eigen schijnt te zijn, om namelijk rijkdom te beschouwen als de éénige bron van alle aardsche zegeningen, hield zich het Nederlandsche Volk zekerlijk ook wel niet vrij; nogthands het bleef, met de bovendrijvende
 zucht

zucht tot gewin, sommige deugden vereenigen, in andere Landen schaars te vinden; onvermoeibare nijverheid, namelijk, wel overlegde spaarzaamheid, en onkreukbare trouw aan geslotene overeenkomsten en aan het eensgegeven woord. Ook kenmerkten stoutmoedigheid in het ontwerpen van wijdstreckende ondernemingen en onvertsaagdheid in derzelve uitvoering den Nederlander in het bijzonder; het zij hij deze hoedanigheden van nature bezat, het zij hem die eigen wierden door den dagelijkschen omgang met den grimmigen vijand, den geduchten waterplas, die zijn land omgeeft, het op sommige plaatsen binnen dringt en hem ieder oogenblik schijnt te willen inzwelgen, doch die daartegen ook even zeer het voornaamste middel of werktuig is geweest, waardoor schatten en welvaart zich in overvloedige mate over hem hebben uitgestort.

Had eene Natic, op eene zoo voortreffelijke wijze toegerust, daarbij een duidelijker begrip gehad van hare regten, gewislijk ware zij nog veel vroeger de verwondering van geheel Europa geworden. Zij verdedigde wel van ouds her, met moed en standvastigheid, de voorregten, van hare Vorsten verworven, tegen schennis en vermindering; en moest zij zich al in het einde dergelijke inbreuken van den willekeur laten welgevallen, het geschiedde met wrevel en baarblijkelijken tegenzin: maar zij kwam niet uit dien hoofde tot openlijken

ken wederstand; hetgeen echter niet moet worden toegeschreven aan zwakheid, veelmin aan lafhartigheit, maar gedeeltelijk aan hare koele inborst, gedeeltelijk aan het ongelukkige vooroordeel, dat het gezag der Vorsten van eenen meer dan menschelijken oorsprong was. En dat het geen ik hier zegge, met de waarheid overeenkomstig is, blijkt uit het gedrag, dat zij vervolgens heeft gehouden. Naauwlijks immers had zij begonnen te beseffen, dat, op welke gronden der Vorsten vermogen dan ook berusten mogt, nimmer die magt zich tot over het geweten konde uitstrekken, of zij gaf het geduchtste voorbeeld van eenen heldenmoed, die alle gevaren tart en braveert en geenszins behoeft onder te doen voor dien der Grieken, onder het geleide van hunne MILTIADESSEN, LEONIDASSEN en THEMISTOKLESSEN, maar die dezen zelfs misschien zoo verre overtreft, als de betrekkelijke beschaving en krijgskunde van de Spanjaarden die der Perzen te boven gingen. — Het was toch niet een opstand van ettelijke maanden, noch van eenige weinige jaren, niet een klein getal van zégepralen, waar door zich de Nederlander het Kastiliaansche juk van den hals schudde; neen; het was de onverbijsterbaarste dapperheid, het standvastigst braveren van wat oorlog, hongersnood, dweepzucht en woede schrikkelijkt kunnen opleveren, gedurende drie of vier elkander opgevolg-

volgde geslachten, gedurende een reeks van tagtig jaren, voor het oog der verbaasde wereld ten toon gespreid. — En voegen wij hier bij de wel min schitterende, maar voor de menschheid nog belangrijker deugden, de voorvaderlijke eerlijkheid en goede trouw, dan zal men zich er niet over behoeven te verwonderen, dat den Nederlander de voorrang in zedelijkheid, door andere volken in de Zestiende en de Zeventiende Eeuw, nooit is betwist geworden.

Te regt zien wij dan ook de rijke en dappere Hollanders van die tijden verheffen boven de oudste Zonen der Vrijheid, de moedige bewoners der besneeuwde bergen van het behoefstig Zwitserland, door zoodanige schrijvers, die, aan wijsgeerige bespiegeling gewoon, oordeelkunde en billijkheid genoeg bezaten, om levendig te gevoelen en openhartig te erkennen, dat er eene meerdere verhevenheid van ziel, een meer gevestigd volkskarakter toe vereischt wordt, om, onder het genot van welvaart en overvloed, der dwinglandige kloeken en standvastigen tegenweer te bieden, dan wanneer men, aan armoede gewoon, geene kennis heeft aan de gemakken en gekunstelde behoeften des maatschappelijken levens.

Uit het tot hiertoe aangevoerde zal men, zoo ik hoop, duidelijk genoeg ontwaren, dat, zoo ik den vroegeren Nederlander de kennis zijner regten en eene gevestigde zucht naar ware vrijheid heb

heb betwist, dit niet is gesproken uit bedilzucht, veelmin uit gebrek aan eerbied voor de nagedachtenis onzer voorvaderen. Altijd warsch van dwang en overheersching, bragten de Nederlanders hunnen haat daartegen dikwerf voor den troon der Vorsten en pleiteden met veerkracht en klem voor iets, waaraan zij nog geenen naam wisten te geven; voor de Vrijheid namelijk. Zij hadden alzoo reeds vóór den algemeenen opstand, zich het genot der Burgerlijke Vrijheid waardig betoond: het geen misschien door het gehoudene gedrag der meeste Nederlandsche Vorsten nog haarblijkelijker wordt gemaakt; want, wierden derzelve beden slechts ingewilligd, dan onthielden zij zich doorgaands van dwang en willekeur, of keerden met beleid en voorzichtigheid terug van dien verkeerden en gevaarlijken weg: tot dat eindelijk het Huis van Oostenrijk, alle andere Vorsten in aanzien en vermogen verre boven het hoofd gewassen, en geenen tegenstand, geene beoordeeling zijner daden meer schroomende, zonder bewimpeling het er op begon toe te leggen, om het Nederlandsche Volk den voet geheel op den nek te zetten en deszelfs welvaart den hartader af te steken; waardoor het volkskarakter in volle werking geraakte en zich ontwikkelde met eene bewonderenswaardige veerkracht, welke door geene middelen, door de dwinglandij ter hand genomen, hoe sterk en veelvuldig die ook zijn mogten,

ten, tot zwichten te brengen, of te breidelen was.

De Zestiende Eeuw, die van de verbazendste en, voor de volken in het algemeen, belangrijkste gebeurtenissen zwanger ging, scheen eenen gewenschten overgang van het menschdom uit den jammerlijken staat, waarin het verzonken lag, tot een beteren te voorspellen. De uitvinding der boekdrukkunst, een der gewigtigste gebeurtenissen, waar de Geschiedenis van gewaagt, was het tijdperk, waarop ik hier het oog vestig, kortlings voorafgegaan. De ontdekking van de nog onbekende helft des aardkloots opende een nieuwe bron van rijkdom voor de zeevarende volken en van bespiegeling voor de wijsgeeren. Deze ontdekking, in beide die opzichten voor de wereld onschatbaar, moest noodwendig strekken, om aan het oude halfmond eene andere zedelijke en staatkundige gedaante te geven, daar zij eene volkomene omwenteling te weeg bragt zoo in de denkwijze en geleerdheid, als in de zeden en de welvaart der volken. Een geheele dag ware naauwlijks toereikende, om de meest in het oog loopende voordeelen en veranderingen, daardoor te weeg gebragt, slechts kortelijk aan te stippen; eens menschen leven te kortstondig, om ze alle gezet en met naauwkeurigheid te ontvouwen. Een nieuwe band van vereeniging, nu tusschen de onderscheidene deelen des aardrijks daargesteld,

verbeterde de gedaante van dat, welk wij bewonen. Van die stond af aan begon de wijsbegeerte, met een schat van nieuwe denkbeelden verrijkt, zich te wenden tot geheel andere voorwerpen, dan waarmede de schijngeleerdheid tot dus verre had gebeuzeld. Allengs verliet zij de bestovene hoeken der scholen, om zich te plaatsen en uit te breiden in de boekvertrekken der echte vernuften, en van daar door te dringen tot in de regterlijke vierscharen en zich te zetelen op de tronen der Vorsten. Die opmerkzaamheid een nieuw voedsel en de rusteloze geest een ruimere loopbaan verkregen hebbende, sloegen nu ook gezamenlijk het oog op de regten van den mensch; en ofschoon de volken hiernit wel nog geene lessen trokken, veelmin de vruchten dezer nieuwlings aangevangene nasporingen dadelijk mogten genieten, het getal der denkende wezens vermeerderde er nogthans door, en er deden zich hier en ginds schrijvers op, die de volksbegrippen verbeterden. De ware aart van het Wetgevend Gezag begon zichtbaar te worden, en de magt van overreding, een vermogen, welks wettigheid onwederspreekbaar is, werd het erfgoed der verlichteren van het menschedom.

Nu ook begon de drukkunst den arbeid van vele scheppende vernuften in verband en vereeniging te brengen en te bepalen bij wezenlijk belangrijke onderwerpen. Zij vermeerderde de zedelijke en

staat-

staatkundige opmerkingen tot in het oneindige, en werd, om zoo te spreken, de middenstof, om het, in Europa doorgebrokene, licht tot in de afgelegenste deelen der wereld over te brengen en te verspreiden. Zoo wrochtte zij een verband tusschen de geesten, gelijk KOLUMBUS eene engere vereeniging onder de menschen had daargesteld. Van toen af ontstond er eene zekere overeenkomst der gedachten bij de verschillende bewoners van den wijden aardkloot, en de wedergehoorte der letteren, die duizend en meer jaren hadden verscholen gelegen en door de weldadige zorg der MEDICISSEN uit dien poel van vergetelnis waren opgedolven, werd aan edeler en tot dus verre veronachtzaamde voorwerpen dienstbaar gemaakt; voorwerpen, die alle, als om strijd, dongen om den voorrang in nuttigheid, tot vermeerdering van der menschen geluk en tot verbetering van den zedelijken en staatkundigen toestand der volken.

Deze dan was in het algemeen de staat der zaken op het einde der Agttiende Eeuw! Want ofschoon de ontdekkingen, die tot dit alles den grond legden, van een vroegeren oorsprong waren, begon men er echter toen eerst prijs op te stellen, om dat men toen eerst het wezenlijke nut er van begon in te zien. De tred der waarheid, hoe zeker en onwankelbaar ook, is altijd langzaam, maar ook vergoedt zij dien tragen voort-

gang, door het onfeilbaar en volledig bereiken van het doel, waarop zij eenmaal het oog heeft gevestigd.

Laat ons nu, na den staat des beschaafderen menschdoms in het algemeen voorgesteld te hebben, ook dien der verschillende Staten en Volken een wjl in aanschouw nemen, voor zoo verre, namelijk, dezelve op de lotgevallen onzes Vaderlands eene, meer dan zijdelingsche, betrekking moge gehad hebben.

KAREL DE VIJFDE had de uitgestrekte heerschappij bezeten, welke, na KONSTANTYN, immer het deel was van een Vorst der Christenheid. Geheel Spanje, een deel van Italie en Duitschland waren, benevens alle de Nederlandsche Gewesten, aan zijn scepter onderworpen, waarbij hij, na zijnen geduchtsten mededinger naar de keizerlijke kroon, FRANÇOIS DEN EERSTE namelijk, bij dien kampstrijd de loef afgestoken en hem in den oorlog overwonnen te hebben, nog de evengemelde kroon voegde. Vervolgens hield hem de krijg met den Turkschen Alleenheerscher, den onvertsaagden SOLIMAN, lang in eene onrustige werkzaamheid, doch, naauwlijks van dien vijand ontslagen, bestond hij het, Frankrijk op nieuw aan te vallen. Deze oorlog echter had op verre na geene zoo gunstige gevolgen, als de voorgaande, door hem tegen dat Rijk gevoerd; want in Provence verloor hij het
bes-

beste gedeelte zijner krijgslieden en, na gedwongen te zijn geworden, om het beleg van Marseilje op te breken, werd hij in het veld van Cerizolles derwijze geslagen, dat hij voor een reeks van jaren zich buiten staat zag gesteld, om zijner onrustige staatkunst en zijnen woelzieken geest op nieuw werk te verschaffen ter verdere uitbreiding van zijn, alreeds zoo hoog geklommen, vermogen. Doch, aan werkeloosheid ongewoon en, als een andere CEZAR, niets gedaan achtende, zoolang er nog iets te verrigten overig bleef, maakte hij van deze staatkundige rust gebruik, om de Katholieke Godsdienst, van welke hij een ijverig voorstander was, een nieuwen steun bij te zetten, waarbij ook het zoogenaamd Augsburgsch en Smalkaldisch Eedgenootschap hem nieuwe stof verschafte, om zijn geest voor verslapping en zijn zwaard voor roest te bewaren. Zijne pogingen nogthands, om de ontlukende hervorming in de geboorte te smoooren, vielen over het algemeen niet gunstig voor hem uit en hij zag zich zelfs weldra genoodzaakt, om den voorstanderen der nieuwe leer vrijheid van geweten in het Keizerrijk te vergunnen, tot zoo lange men, in eene bijeen te roepene Kerkvergadering, over dit gewigtig onderwerp nader zou hebben gehandeld.

In het vervolg evenwel gelukte het hem, om, bij den veldslag van Mühlberg, den Keurvorst van

Saxen en den Landgraaf van Hessen, de voornaamste hoofden der Hervorming, gevangen te nemen, hetgeen voor een poos aan den stand der zaken eene andere gedaante gaf: doch welke wederom verkeerde, zoodra hij door nieuwe gebeurtenissen zich verpligt vond, om van verdere geweldige maatregelen af te zien en, bij de Vrede van Passau, te stemmen, niet alleen in het loslaten zijner krijgsgevangenen, maar ook in het verleen en eener zekere mate van vrijheid aan de leer der Hervorming; waarna hij vervolgens optrok ter belegering van Metz, doch welke vesting hij eerlang weder verlaten moest, om zich, na het eindigen van een vinnigen krijg, te vergenoegen met de verwoesting van Terouanne. Zoo was het leven van dezen wijdvermaarden Vorst gestaag vol van onrust en woeling; eene aancenschakeling van ten deele gelukte, ten deele te niet geloopene staatkundige listen en van veelvuldige overwinningen en schier even talrijke nederlagen. Groote daden, zoo als eene dwaze wereld die noemt, had hij verrigt, maar er geen genot van mogen smaken. Veel luisterrijks was er gelegen in zijne bedrijven, maar weinig voordeeligs voor hem zelve, niets nuttigs voor zijne onderdanen.

Ondertusschen was Keizer KAREL niet slechts een zeer ondernemend, maar tevens een verstandig man, zijne gekroonde Tijdgenooten verre overtreffende in beleid, krijgskunde, en geslepenheid;

heid; en deze zijne meerderheid was hem, ten nadeele van de rust der wereld, maar al te wel bekend, als waardoor hij verleid werd tot het dwaze denkbeeld, dat hij tot alles gerechtigd was, wat hij slechts kon en dorst ondernemen. Eene, hier uit ontsprotene en hand over hand toeneemende, verwaandheid maakte hem verder diets, dat hij, als van nature met de meeste begaafdheden voorzien, ook onder de Vorsten der Christenheid noodwendig de meest vermogende zijn moest. Aan dit verkeerde begrip, aan deze zucht, om overal en ten allen tijde den meester te spelen, offerde hij alles op, waar hij nog te meer toe vervoerd werd door de meening, dat eene fijn geslepen staatkunde zijn uitsluitend eigendom ware, en hij zich de kunst van regeren, in den hoogst mogelijken trap, hadde eigen gemaakt. De nakomelingschap echter, die hem beter, dan hij ooit zich zelven, heeft leeren kennen en beoordeelen, vindt, in zijne verschillende en niet zelden tegenstrijdige krijgs- en staatsontwerpen, overvloedigen grond, om hem eene zoo uitgebreide en beproefde kennis van zaken volmondig te ontspreken.

Met alle zijne feilen en zwakheden nogthands ware KAREL wel in staat geweest, om geheel Europa te doen bukken en misschien eene Algemeene Monarchie op te rigten, zoo niet de Voorzienigheid daar tegen gewaakt had, door hem in

zijne jeugd, toen hij tot helklinkende daden en
 wijdstrekkende ondernemingen de meeste lust en
 de grootste geschiktheid had, in den Franschen
 Monarch, FRANÇOIS DEN EERSTE, eenen ge-
 dachten mededinger tegen over te stellen, waar-
 door vele zijner ontwerpen bleven steken, of
 slechts voor een klein gedeelte slaagden, of bij de
 uitkomst eindelijk hem groote schade aanbragten,
 in stede der beoogde voordeelen. Had hij in
 de bloeiende leeftijd, waarin hij de regering aan-
 vaardde, zich meer toegelegd op het wijslijk be-
 sturen zijner Landen, dan toegegeven aan de
 verderfelijke zucht, om zijne naburen van hem
 afhankelijk te maken; had hij eerst de welvaart
 zijner verschillende onderdanen in verband ge-
 bragt en door gepaste middelen verzekerd, om
 de overvloedige rijkdommen, die daardoor mog-
 ten verkregen zijn, vervolgens met beleid aan te
 wenden tot het gewinnen van nieuwe kroonen en
 heerschappijen, hij zoude menschelijker wijze,
 waarschijnlijk allen wederstand hebben kunnen
 overwinnen; maar hij begon, waar hij had be-
 hooren te eindigen; en niettemin diende hem
 het geluk nog zoo zeer, dat hij, na den ver-
 maarden veldslag van Pavia, zijnen vermogend-
 sten tegenstander zelve in handen kreeg. Toen
 ook meende hij de gunstige stond geboren te
 zien, om naar de kroon der wereld te dingen,
 maar hij zag alras tot zijne smart zijne gren-
 zen-

zlooze staatszucht gebreideld, door het zelfde beletsel, dat zijnen Grootvader MAXIMILIAAN steeds had belemmerd en in den weg gestaan: het mangelde hem, namelijk, aan geld, het voornaamste middel, om een krijg, op welberekende gronden aangevangen, met kracht door te zetten en tot een gewenscht einde te brengen.

KARELS heerschappij toch was wel zeer uitgestrekt, maar, in evenredigheid van haren omvang, schaars bevolkt, en daarenboven waren, voor verre het grootste gedeelte, de inwoners arm en behoeftig. Alleen in de Nederlanden was welvaart en overvloed, de vruchten van een bloeienden koophandel. Doch, hoe welvarend ook, waren nogthands die Gewesten niet in staat, om alleen de geheele last des oorlogs te torschen, terwijl bovendien nog de wijze, waarop de Vorsten aldaar van oudsher onderstandgelden hieven, het allenthalve ongeraden maakte, om dien Land-aart het juk, dat men hem toebereidde; op eens en ontijdig te laten bemerken.

Van Spanje kon KAREL almede geen onderstand trekken, eenigermate slechts toereikende voor de groote ondernemingen, die hij deels had begonnen uit te voeren en waarmede hij deels nog zwanger ging; want, ofschoon dat Rijk eene blijde toekomst geopend zag en zich met grond scheen te kunnen vleien, van de schatten, die in de Nieuwe Wereld als opeengestapeld lagen, wel-

dra in zijnen schoot te zullen zien samen vloeien ; het had evenwel van die streelende verwachtingen nog geen dadelijk genot ; en toen dezelve voor een aanzienlijk gedeelte vervuld werden , moesten de van daar verkregene rijkdommen terstond worden besteed aan eenen oorlog tegen volken , die , met veel minder goude , in waarheid veel rijker waren , terwijl nog daarbeneven de vorstelijke schatkist vervolgens een allergevoeligsten slag onderging door het derven van de meeste opbrengsten , die men gewoon was uit de Nederlanden te trekken.

Spanje had bovendien , ter oorzake van omstandigheden , welke te ontwikkelen hier de plaats niet is , gedeeltelijk misschien ook van wege den aart der inwoneren , op verre na niet zoo zeer in vermogen gewonnen , als men dit van de voordeelen , die het Rijk alreeds van Amerika trok , in het oppervlakkige zoude mogen verwachten ; ja er is grond , om te gelooven , dat de overvloed van goud en zilver , die van daar naar hetzelfde afvloeide , de Spaansche Heerschappij in wezenlijke sterkte veel eer hebbe doen af- dan toenemen. In het algemeen ook is dit eene staatkundige waarheid : dat een Land , hetwelk geld , maar ook alleen geld heeft , weldra ongelukkig worden moet , en dat integendeel de nijverheid en een werkzame geest , op winst belovende ondernemingen gespist , zoo die door een wijs Bestuur naar

be-

behooren geleid en aangemoedigd worden, den volke, een veel zekerder en duurzamer heil aanbrengen, dan alle de schatrijke mijnen van Peru, Quito, en Golkonda immer verschaffen kunnen; en, waarlijk! Spanje heeft een nieuw bewijs voor deze waarheid opgeleverd.

HENDRIK DE TWEEDE, de Opvolger van den edelaartigen, maar te loszinnigen FRANÇOIS, was, even als zijn voorganger, een mededinger naar de keizerlijke kroon. KAREL DEN VIJFDE, Keizer FERDINAND, en FLIPS DEN TWEEDE beurtelings beoorlogende, had hij het geluk, om dezen Vorsten bij herhaling de magt eens Franschen Konings te doen gevoelen. Krijg-zuchtig en woest van aart, en, niet minder dan zijn vader, nog bezield met den geest dier Ridderorde, welker Leden gemeenlijk met den naam van Dolende Ridders bestempeld worden, en die, niet dan met het einde der Eeuw, waarover wij hier spreken, geheel verdween, vond hij geen ander genoeg, noch waardeerde hij eenigen anderen roem, dan die de krijg kon opleveren. Aan deze ongestuime drift offerde hij alle genietingen des gezelligen levens, zijne eigene bezittingen, het goed en bloed zijner onderdanen, zonder eenig nadenken, ja volgaarne op, waarom men van hem gezegd heeft, dat hij alle zoodanige vermogens en kundigheden bezat, welke, naar de denkbeelden van die dagen, eenen
Edel-

Edelman deden uitblinken , maar dat hij daarentegen geheel ontbloot was van die , inderdaad adellijke , deugden , welke een mensch , vooral een Koning , betamen en achtenswaardig maken.

Het gebrek aan staatkundig doorzicht straalt bij dezen HENDRIK vooral door in de vredehandeling van Chateau Cambresis , toen hij al de vrucht zijner overwinningen , eene geheele landstreek , ten naaste bij zoo groot , als een derde deel van het toenmalige Frankrijk , aan FLIPS VAN SPANJE , aan de Hertogen van Savoije en Florence en aan het Genuesche Gemeenebest , uit eene ridderslijke , doch waarlijk valsche , grootmoedigheid , vrijwillig terug gaf , schoon hij , om dezelve te vermeesteren , zijne schatkist had uitgeput en het bloed zijner volken vergoten . En welke beweegredenen waren het , die hem dat alles zoo geredelijk deden wegschenken ? Geene andere , dan het bevorderen van echtverbindtenissen , die in den volkomensten zin onverschillig en nutteloos waren , zoowel voor den luister van zijn Huis , als voor de welvaart van Frankrijk .

En of zulke onzinnigheden nog niet genoegzaam geweest waren , om Rijk en Volk in ellende te storten , zoo vervoerden nog bovendien de verachtelijke gunstelingen , die dezen dapperen , maar zwakken , Vorst aan den leiband hielden , hem tot de spoorloosste geldverkwistingen , die de alreeds uitgemergelde natie met nieuwe en steeds
 klim-

klimmende lasten bezwaarden, waaruit de hoogste ontevredenheid en de dreigendste morringen ontstonden, zoodat de voornaamste Leenmannen zich begonnen te wapenen tegen den Koning en deszelfs afschuwelijke verleiders, slechts eene gunstige gelegenheid afwachtende, om met klem en nadruk te voorschijn te treden en zich, met mond, pen en zwaard, tegen de maatregelen van het Hof te weer te stellen, gelijk zulks ook plaats greep onder de volgende Regering, waardoor het schoonste, het door de natuur het meest begunstigde Land van geheel Europa, eerlang de gereede prooi werd van eene menigte onderdrukkers en kleine dwingelanden.

Welk eene jammerlijke vertooning leverde Frankrijk toen op! 's Vorsten gezag, de magt der gewapende en wederstrevige Edelen, de stoute eischen der Parlementen, de breidelooze dwang eener trotsche en heerschzuchtige Geestelijkheid stonden tegen elkander in gedurigen strijd. Geen middelpunt, nergens een schijn slechts van vereeniging van vermogens en krachten, geen koophandel, geen geld, een diep bedorven Hof, grilligheden der Vorsten, een oproerige Adel, ondeugende Priesters, wellustige Monniken, een noodlijdend en luid schreiend Volk.... zie daar den staat van Frankrijk, vóór dat HENDRIK DE VIERDE aan de regering kwam!

In Engeland stond het niet veel beter gescha-

pen

pen onder de dweepzicke en zwartgallige MARIA, die, om het volk haar gezag te doen gevoelen, om den Geestelijken haren geloofsijver te betoonen, en om hare vroomheid voor de oogen van het Opperwezen luisterrijk ten toon te spreiden, hare onderdanen, welke in godsdienstbegrippen van haar verschilden, op brandstapels sleurde en aan de vlammen ten prijs gaf; waardoor zij, zonder het Katholieke Geloof wezenlijk te bevoordeelen, in de weinige jaren harer regering Engeland dermate benadeelde en verzwakte, dat het Rijk op den rand des verderfs stond, en den gedreigden val voorzeker niet zoude zijn ontkomen, ware niet ter juister tijd de schraudere ELIZABETH verschenen, om de faalgrepen en dwaasheden harer Voorgangster te herstellen en den grond te leggen tot de grootheid en den bloei der Britsche Natie.

Deze Vorstin verdient zekerlijk wel, dat wij eenige oogenblikken bij haar stille staan. Zij was in waarheid een zonderling, een alleropmerkelijkst wezen. Nooit heeft het beuzelachtige der vrouwelijke kunne zich zoo verwonderlijk vereenigd met kloek beleid en mannelijke standvastigheid, als in de groote ziel dezer doorluchtige Koningin. Nooit heeft doorslepene loosheid en ziedende staatzucht in een zoo eng en kennelijk verband gestaan met vaderlands- en volksliefde, als bij deze groote vrouw heeft plaats gehad. Nooit heeft

wreed-

wreedheid kunstiger den schijn van groothartigheid aangenomen; nooit hebben euveladen zich listiger verborgen onder den mantel der deugd; dan deze Koningin dat alles in zich vereenigde; en nogthands heeft nooit eene grootere ziel in een vrouwelijk ligchaam gehuisvest. — Men spoore haren handel en wandel na met de meeste aandacht, op elken tred vindt men redenen, om zich, in weerwil van hare veelvuldige ondeugden, te verwonderen over hare voortreffelijke hoedanigheden. Den troon beklimmende vond zij een ruuw en onwetend volk, zij wist het te beschaven. Zij ontving een arm Land, en verspreidde er wezenlijken rijkdom. Engeland had luttel invloed op de zaken van dit werelddeel, en binnen weinige jaren werd ELIZABETH de vraagbaak der Vorsten en de Middelaresse bij de geschillen der Volken.

Vóór de regering dezer, in vele opzichten zoo uitmuntende, Vorstin, was Engeland, niet minder dan het straks geschetste Frankrijk, een land, waarin een aantal verdeelde magten, ieder op zich zelve, den meester speelden, altijd tegen elkan- der verbitterd en aangekant, behalve als het te doen was, om het volk te verdrücken en te plonderen. HENDRIK DE ZEVENDE had, door het toestaan van den verkoop van leengoederen ook aan Onédelen, den grond wel gelegd

tot

tot eene meer gelijkmatige verspreiding van magt en aanzien onder de verschillende standen: doch van die heilzame inrigting had het Volk nog maar weinig voordeels kunnen trekken; want de handel was van geringe beteekenis en bovendien onderworpen aan drukkende bepalingen, die deszelfs uitbreiding en bloei verhinderden; zoo dat het den Onëdelen aan de middelen bleef ontbreken, om den Adel, door deszelfs behoeften te onderschragen, van zich in dien zin afhankelijk te maken. De onkunde, zoowel van de Vorsten, als van de meeste Volken, omtrent de ware gronden en belangen van den koophandel; was inzonderheid in Engeland zichtbaar. Maar de geweldige schokken, welke de verschillende Staten des Vastten Lands te dier tijd ondergingen, en de landverhuizingen, die daarvan het gevolg waren, openden de oogen aan dat Rijk en verschaften het tegelijk de middelen, om van de, nu verkregene, betere begrippen een heilzaam gebruik te maken. ELIZABETH vond dat kiemtje van wijsheid en geluk geworpen in eenen niet onvruchtbaren grond: zij kweekte het aan met moederlijke zorg, zoodat het welig uitbottede en weldra een oostrijke boom wierd, onder wien verkwikkende schaduw het geheele volk rust en welvaart begon te smaken; ja, nog vóór haar dood, mogt zij dat zelfde Land, welks bestuur zij had aanvaard, toen

toen het arm en onbeschaafd was, welvarend en voor andere Mogendheden geducht zien worden.

Italië, de bakermat van wetenschappen en kunsten, was, van de staatkundige zijde beschouwd zijnde, een land in naam, begeerlijk in het oog van hebzuchtige naburen. Onder de verschillende Vorstendommen, waarin het verdeeld was, had niet het geringste verband plaats. De bliksems van het Vatikaan, de vreeselijkste magt, welke zich immer aan de verbaasde wereld vertoond heeft, waren nog in volle veerkracht en werking. Geheel Europa, de weinige streken, waar de nieuwe Godsdienstleer was doorgedrongen, alleen uitgezonderd, eerbiedigde, (met de Spaansche en Portugeesche wingewesten in de drie overige werelddeelen,) de wetten van den Paus en onderwierp zich met blinde gheoorzaamheid aan deszelfs geboden. Van zijnen gulden drievoet beschikte de gekroonde Opperpriester over troonen en natiën, en in zijn Paleis te Rome zag men den Stedehouder van CHRISTUS oppermagtige besluiten nemen omtrent het leven en de eigendommen van de bewoners der Nieuwe Wereld, zelfs, in den naam van God, dat gene wegschenkende en omdeelende, van welks bestaan nog geen sterveling in Europa zich een geregeld denkbeeld wist te vormen. Doch nu begon dat voorbeeldelooze gezag allengs te verminderen. Vele samenwerkende oorzaken hadden de zuilen, waar-

op het gevestigd was, verzwakt of doorgeknaagd. De Paus had, als Wereldlijk Vorst, wel een land, groot genoeg, om hem aanzien te geven, niet om hem te doen duchten en eerbiedigen. Bovendien vond men in den Kerkelijken Staat, even min als elders, geld of handel, en in het algemeen werd nooit een Rijk of Gewest slechter bestuurd, dan het Erfgoed van den H. PETRUS.

Zoo dan was het, dat naburen onderling, of bij beurten, de vruchten verdeelden en verteerden van het wellustige Italië, waarvan de Duitsche Keizer toen reeds zich een aanzienlijk deel had toegeëigend.

Het is waar, de nieuwlings opgestane Gemeenebesten, met Venetië aan hun hoofd, hadden zich welvaart en aanzien weten te verwerven, door het bevorderen en begunstigen van den koophandel, maar maakten desniettemin geen tegenwigt in de schaal van Europa. De scheepvaart der aan zee gelegene volken van Italië was uitgebreid genoeg, om zich overal rijke bronnen van voorspoed te openen, maar derzelve zeemagt te onbeduidend, om die vaart te beschermen en te beveiligen. Ook waren alle die kleine Staten in het oog der Vorsten te nietig, dan dat deze derzelve bondgenootschap zouden gezocht hebben. Zij zelve hadden ook hunne geheele landmagt noodig tot hunne eigene beveiliging tegen aanvallen en beleedigingen van allerlei aart, welke

me-

menigvuldig zijn moesten in een land, waarin zoo vele verschillende volken, als op een gedrongen, leefden, en die steeds tegen elkander over stonden, even als de overige Mogendheden van Europa onderling.

Kunsten en wetenschappen ondertusschen bloeiden in die streken en, ofschoon als onder den rook van Rome zelve gelegen, bestonden er echter geene volken in dit ons werelddeel, die zich der grilligheden van het gemijterd Kapitoel, minder dan zij, bekreunden. De Italiaansche Dichters en Wijsgeeren durfden de Geestelijke Dwingelandij in een bespottelijk licht ten toon stellen, de driestheid en het onverstand van Monniken en Papen, door vernuftige kwinkslagen en neepredenen, gispen en kastijden, en van voor de kloostercellen de gordijnen wegrukken, waarachter wellustigheid en zedenbederf zich schuil hielden en zich voedsel verschaften; zoodat deze Mannen, zonder het te weten of te vermoeden, der Hervorming krachtdadig in de hand werkten, door een nieuw licht te ontsteken en geest en smaak over de geheele wereld uit te breiden. MACHIAVEL inzonderheid, in het oordeel der meesten gebrandmerkt, bij anderen op hoogen prijs geschat, deed ook aan de Regeerkunde de allergewigtigste diensten, door het schrijven van Werken, die op elke bladzijde getuigenis dragen van 's mans diepdenkenden geest en de aandacht der verstandigen, tot bij de jongste

nakomelingschap, zullen waardig blijven. Hij toch was de eerste, die de gronden aanwees, waarop de Burgerstaat, zal dezelve den naam van geregelde Maatschappij waardig zijn, behoort te berusten. Zijne belezenheid was verbazende, zijne staatkundige bespiegelingen kenmerken een zeer verheven verstand, en, of de lessen, die hij den Vorsten geeft, zoo men ze als ernstig moet opvatten, al inderdaad verfoeilijk zijn, de vrijheidsliefde, welke hij aan den dag legt, is eenen ouden Romein waardig.

De Deutsche Vorstendommen en vrije Rijkssteden waren verdeeld in twee partijen, in Katholieke en Protestantsche Staten: de eerste hadden grootere magt, de andere meerder aanzien. In de laatste had zich 's menschen geest den ouden band ontworpen en de lust tot wetenschappen en kennis zich gevestigd, alhoewel goede smaak en de aangename vruchten van beschaafde oefening nog verre te zoeken waren. LUTHER en MELANCHTHON vormden hunne tijdgenooten niet alleen in het geestelijke, maar ook in het wereldlijke. Onder zulke leermeesters moest men zekerlijk der eeuw van KATULLUS en CICERO wijd ten achteren blijven; doch derzelve pogingen, hoe gebrekkig en onvolkomen, openden niettemin den weg tot wezenlijke verbetering.

Voor het overige waren de Duitschers, zoo als nog heden ten dage, goede krijgslieden. Met de wecl-

weelde nog onbekend, hadden ook de verfijnde geriefelijkheden en gemakken des levens voor hen geene aantrekkelijkheid. Handel en geld ontbraken ook daar, in weêrwil van de groote vruchtbaarheid van den grond. Men vond er zoo veel welvaart, om te kunnen bestaan, geenen overvloed, om met vrucht groote zaken naar buiten te kunnen ondernemen; ook werden de Duitsche krijgsbenden dikwijls, ter bevordering der ontwerpen van andere, of ter beslissing van deze of gene staatkundige twist, door de Vorsten zelve aan den meestbiedende voor geld verkocht en als slachtvee geleverd.

De Noordsche Staten waren onderling in gestadigen krijg; ook ontbrak hun bovendien het vermogen, om op de grootere tooneelen van Europa met magt en luister te voorschijn te treden; want de armoede dezer volken was groot en zij hadden niet het minste begrip van koophandel. In Polen en in Zweden was nog een zweem der aêloude vrijheid overgebleven; daartegen beproefden Moskovië en Denemarken al de ellende van slavernij en vorstelijken willekeur; en beide die Rijken bezaten geldmiddelen, noch aanzien.

Aan het uiterste einde van Europa heerschte een Vorst, die zich voor de Christenwereld zeer geducht maakte. De groote SOLIMAN, wien, onaangezien veelvuldige gebreken, nogthands eene der eerste plaatsen onder de wijze Oppergebie-

ders, de dappere Veldheeren, en de geoefendste Staatsmannen toekomt, bestreed de Oostenrijksche magt, waar deze zich vertoonde, en deed niet zelden den troon des Duitschen Keizers waggelen. Onnoemelijke schatten werden verspild, millioenen Christenen ter slagbank gevoerd, om niets wezenlijks tegen dien Aziatischen Monarch uit te rigten en om doorgaands den Standaard van het Kruis te zien zwichten voor de Wassende Maan van MOHAMED. Het was, als ware SOLIMAN geroepen geweest, om de dwaasheid der voormalige kruisvaarten door de nakomelingschap te doen boeten: voor 't minst benam hij den Europeër voor altijd de lust, om, onder de leuze van eerbied voor heilige overblijfselen, te vlammen op de bezittingen der belijderen van den Koran.

De Turken waren destijds wel niet veel beschaafder, dan zij thands zijn, maar de ruwe zeden van Europa maakten het verschil in verlichting tusschen de Ooster- en Westerlingen minder groot, en in krijgsmoed en onvertsagdheid muntten de eerste uit boven de laatste. De leer der Voorbeschikking, door de staatkunde des Stichters van de Mohamedaansche Eerdienst gesteld tot een der hoofdgronden van de geloofsbelijdenis, (en wel in eenen nog veel strengeren zin, dan men dezelve ooit onder de Christenen heeft gepredikt,) bragt hieraan zeer veel toe, als bezie- lende den krijgsmen met eene koudbloedige ver-
ach-

achting voor gevaren, die noodzakelijk zijn, en een dood, die toch niet te ontgaan is.

De staat van Europa was alzoo in de Zestiende Eeuw zeer verschillende van hetgeen hij naderhand is geworden. Met gelijke vruchtbaarheid van grond en even groote bevolking, ging het den inwoneren niet zoo wel, waren de Staten niet zoo aanzienlijk. De grootere beschaving en de toenemende bloei van wetenschappen en kunsten zijn de éénige oorzaken van den voorrang, op welke de latere tijd aanspraak heeft mogen maken. Er waren echter ook omstandigheden aanwezig, die de vroegere volken verhinderden, om zich met meer luisters te vertoonen en aan de geschillen der Vorsten een werkzamer deel te nemen. De landen toch waren door gedurige oorlogen uitgeput. Beroerten, ter naauwernood gedempt, waren door nieuwe schokken op den voet gevolgd. De magt der Vorsten was verdeeld. Een talrijke Geestelijkheid bragt niets toe tot het dragen der maatschappelijke lasten. De Edelen gaven alleen lijf en wapenen, en dit nog onder voorwaarden, drukkende voor den Staat. Geld bezat men niet, om dat de koophandel onbeduidend was. Geregelde en bezoldigde benden op de been te houden was, als te kostbaar zijnde, weinig in gebruik. In één woord, de Vorsten van Europa moesten groote zaken verrigten met geringe middelen. Zij, die, niet dan

voor een korte tijd, krijgslieden in dienst namen, op sobere soldijen, welke nog slecht voldaan werden, en wier schatkisten ledig stonden, aler er nog iets wezenlijks gedaan was, waren ook niet in staat, om bevochtene overwinningen voort te zetten en van behaalde voordeelen waarachtig nut te trekken.

Spanje, om het bezit van Amerika geduchter in schijn, had het voorkomen van eene uitzondering op die regel te maken. Maar Spanje, verre van willekeurig geregeerd te worden, had in de Kortes, of Vergaderingen der Staten, een schild tegen het misbruik van het Koninklijk Gezag. De Vorst kon niet naar welgevallen beschikken over de schatten, die door de beide Indiën in den schoot des Rijks werden uitgestort. De onderdanen, in evenredigheid zoo rijk als de Koningen, hadden daarbij een Beschreven Regt, dat hen ongehouden stelde, om zich te laten gebruiken als blinde werktuigen van het vorstelijk vermogen. De Katelanen, die hunne Koningen steeds beschouwden, als geborene of erf-vijanden, gedoogden zelfs niet, dat men op hun grondgebied, namens den Monarch, volk van oorloge aanwierve. Schoon dan Spanje aan het Eenhoofdige Bewind onderworpen was, het verscheelde nogthans veel van dat de Beheerscher, uit zijn Rijk, voor zich zelve en zijne bijzondere oogmerken die middelen zoude hebben kunnen putten, die
de

de vruchtbaarheid van den grond, de talrijke bevolking, bovenal de rijkdommen, uit Oost en West samengevloeid, hem uiterlijk schenen te verzekeren.

Wanueer men nu alle deze zaken en omstandigheden met een aandachtig oog gadeslaat, dan ook kan het ons minder verwonderen, dat onze Voorouders zich in staat hebben bevonden, om het dwangjuk af te werpen, dan dat niet vele andere volken zich dien toestand hebben ten nutte gemaakt, om zich eene gepaste vrijheid te verwerven, en dat integendeel zoovele uitgestrekte Staten, zonder middelen aan de zijde der Vorsten, alleen door vooroordeel, oude gewoonte, en den samenloop van deze en gene toevalligheden, onderworpen zijn gehouden aan den ijzeren scepter des willekeurigen gezags: dit zekerlijk behoort tot die duisterheden in de Geschiedenis der Menschheid, welke men wel kan zoeken te verklaren, maar wier wezenlijke gronden en geheime springvederen nooit met volkomene duidelijkheid zullen aangewezen worden.
